

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

KATEDRA HISTORICKÝCH VĚD

**STYLISTICKÁ INTERPRETACE
UMĚLECKÉHO TEXTU (J. DEML)**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: Šárka Rusiňáková

VEDOUCÍ PRÁCE: doc. PhDr. Jana Bartůňková, CSc.

2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Šárka RUSIŇÁKOVÁ**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Historicko-literární studia**

Název tématu: **Stylistická interpretace umělecké textu (J. Deml)**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude analyzovat Zapomenuté světlo Jakuba Demla z hlediska výstavbových principů. Předpokladem je teoretické seznámení se se znaky uměleckého stylu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Olič, Jiří: Čtení o Jakubu Demlovi, Olomouc 1993. Putna, Martin C. : Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918. , Praha 1998. Med, Jaroslav: Spisovatelé ve stínu, Praha 2004. Fučík, Bedřich: Píseň o zemi, Praha 1994.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Jana Bartůňková, CSc.
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

31. března 2006

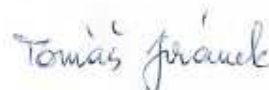
Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2007

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 2. září 2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona 121/2000 Sb. , autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle paragraphu 160 odst. 1 autorského zákona a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna požadovat ode mne přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Chocni dne 7. 9. 2009

Můj dík patří paní doc. PhDr. Janě Bartůňkové, CSc. za odbornou pomoc, mojí matce za hlídání dětí a úžasný gastronomický servis během období nejintenzivnější práce a konečně mým prckům a manželovi za sílu k jejímu dokončení.

ANOTACE

Práce je věnována stylistické interpretaci uměleckého textu Jakuba Demla Zapomenuté světlo. Sledována je kompozice díla, dále jeho motivická a jazyková výstavba. Práce se také zabývá životními osudy autora a jeho další literární tvorbou.

KLÍČOVÁ SLOVA

Deml, Jakub, Zapomenuté světlo, katolická literatura, česká literatura 20. století, stylistická interpretace textu

TITLE

Stylistic Interpretation of the Literary Text (J. Deml)

ANNOTATION

The objective of this work is the stylistic interpretation of Jakub Deml's literary text Zapomenuté světlo (The Forgotten Light). It follows the structure of this piece, its thematic composition and linguistic composition. This work also examines the author's life and his other writings.

KEYWORDS

Deml, Jakub, Zapomenuté světlo, catholic literature, Czech literature of the 20th century, stylistic interpretation of the literary text

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
2. ŽIVOT JE VÍCE NEŽLI DOBRÁ POVĚST.....	10
3. ANALÝZA UMĚLECKÉHO TEXTU „ZAPOMENUTÉ SVĚTLO“.....	18
3. 1. KOMPOZICE TEXTU.....	19
3. 1. 1. SLOŽKY STATICKÉ A SLOŽKY DYNAMICKÉ.....	19
3. 1. 2. DODATKY.....	33
3. 2. MOTIVICKÁ VÝSTAVBA TEXTU.....	34
3. 2. 1. MOTIV SMRTI.....	34
3. 2. 2. MOTIV NOCI.....	35
3. 3. 3. MOTIV SLUNCE A SVĚTLA.....	35
3. 3. 4. MOTIV LÁSKY.....	37
3. 3. 5. MOTIV KVĚTINY.....	37
3. 3. 6. MOTIV JAZYKA.....	37
3. 3. 7. MOTIV ŽENY.....	38
3. 3. 8. MOTIV NOHY.....	39
3. 3. 9. EROTICKÉ MOTIVY.....	39
3. 3. 10. MOTIV OČÍ.....	40
3. 3. 11. MOTIV PRAVDY.....	41
3. 3. 12. MOTIV ČISTOTY.....	42
3. 3. 13. MOTIV RODNÉHO KRAJE.....	42
3. 3. 14. MOTIV PSA.....	43
3. 3. JAZYKOVÁ VÝSTAVBA TEXTU.....	44
3. 3. 1. ARCHAICKÉ JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY.....	45
3. 3. 2. VULGARISMY.....	46
3. 3. 3. TROPY.....	46
3. 3. 4. FIGURY.....	50
4. ZÁVĚR.....	60
5. POUŽITÁ LITERATURA.....	61
6. SEZNAM PŘÍLOH.....	62
6. 1. PŘÍLOHY.....	63
7. RESUMÉ.....	73

1. ÚVOD

„*Trosečník, který prohrál svůj život*“, takto mluvil o Jakubu Demlovi jeho toho času zatracovaný přítel František Xaver Šalda. Byla třicátá léta 20. století a Demlův svět se totálně zhroutil, na jeho troskách nerudný básník seděl a plival na všechno. Zároveň z těchto trosek vystoupal na jeden z vrcholů své i celé soudobé literární tvorby, když napsal *Zapomenuté světlo*.

Milý čtenáři této práce, již dobře víte, že ono *Zapomenuté světlo*, je jejím tématem. Než se podíváme dál, ráda bych objasnila, proč jsem si vybrala právě je a co se o něm z této práce můžete dozvědět, budete-li dost trpělivý, abyste ji dočetl.

Zapomenuté světlo jsem znala mnohem dříve než Jakuba Demla. Snad není třeba chápavému čtenáři připomínat stejnojmenný film Vladimíra Michálka. Z pera koho motivy, které si režisér vypůjčil, pochází, jsem se dozvěděla možná až při přípravě na maturitní zkoušku. Ale několik stručných informací o rozporuplném knězi mě k jeho tvorbě ještě nedovedlo. Ani už nevím, co z Demlova díla se mi dostalo do rukou první (a jak k tomu došlo), ale moc se mi to líbilo a *Zapomenuté světlo* pak bylo dlouho na seznamu knih, jež si určitě musím přečíst. A když se tak stalo, rozhodla jsem se změnit původní téma své bakalářské práce a věnovat se právě tomuto dílu, neboť mi naprosto učarovalo.

V první části se budu zabývat životní cestou Jakuba Demla. Jak se nelehké dětství, tak poznamenané smrtí a chudobou, odrazilo do jeho nitra. Kam směřovaly první literární pokusy a kde se zrodil geniální básník. Zmiňuji i důležité osoby jeho života – Otokara Březinu, Josefa Poláka, Josefa Ševčíka, Josefa Floriana, Pavlu Kytlicovou či Marii Rosu Junovou, neboť každý člověk, k němuž měl Deml blízko (i každý člověk, kterého nenáviděl) našel v jeho tvorbě své místo – buď neměnné (jako například matka, sestra Matylka, Březina či Kytlicová), nebo proměnlivé podle toho, jaký vztah k onomu člověku měl právě ve chvíli, kdy to či ono dílo psal.

Druhá část mé práce je věnována *Zapomenutému světlu*, tu rozděluji na tři díly, v prvním se zabývám kompozicí textu, tedy slohovými prvky, z nichž je dílo postaveno. Do druhého dílu jsem soustředila motivy, které se mi v knize zdají nejvýraznější a nejčastěji se opakují. Ve třetím se pak soustředím na jazykové prostředky, jež Deml v knize používá.

Cílem práce je přiblížit čtenáři osobnost Jakuba Demla a upozornit jej na kompoziční a jazykové jevy v *Zapomenutém světle*, jež si při četbě nemusí hned uvědomit. Člověka tohoto díla neznalého bych pak ráda navnadila k jeho přečtení, neboť jde o opravdový klenot české

literatury dvacátého století. Ač je jeho krása nepopíratelná, mnoho lidí o něm nemá ponětí, jak jsem zjistila během psaní, a proto snad není na škodu ho vytáhnout z univerzitních poslucháren na světlo a trochu si o něm popovídat.

Tedy, milý čtenáři mé práce, pojďme. Prosím jen o trpělivost, pokud někde budeme stát příliš dlouho, to se mi tají dech nad těmi tak bolestně působivými větami a moje dojetí je nepřenosné. Prosím o shovívavost, pokud někde špatně vyjádřím své myšlenky, to je únavou (považte, mám dvě malé děti!). A prosím o pochopení, pokud s něčím nemůžete souhlasit. Děkuji.

Pojďme už...

2. ...ŽIVOT JE VÍCE NEŽLI DOBRÁ POVĚST...

(životopis Jakuba Demla)

„Je to člověk ubohý, tragický, ověšený smíchem jako rolničkami...“¹

Jakub Deml se narodil 20. srpna 1878 v Tasově na Českomoravské vrchovině jako prvorozené dítě z druhého manželství Jana Demla. Jeho dětství bylo poznamenáno smrtí maličkých sourozenců (sedm ze čtrnácti dětí zemřelo již v kojeneckém věku) a smrtí maminky. Demlova rodina se také musela potýkat s vážnými finančními problémy, když ji spor otce s místním knězem Florianem přivedl na pokraj bankrotu. Tento fakt zřejmě pomohl rozhodnout o budoucnosti Jakuba. Kněžské povolání bývalo považováno za „řemeslo se zlatým dnem“, stálý a slušný plat mohl zajistit nejen Jakuba, ale celou rodinu. Avšak přání rodičů nebylo jediným faktorem, který rozhodl o tom, že Deml nastoupil v Brně studium bohosloví. Na třebíčském gymnáziu se skrze *Moderní revue* a *Rozhledy* seznámil s dílem symbolisty Otokara Březiny a byl jím ohromen. Své nadšení projevil, když připravil spolužákům přednášku o Březinovi, načež byl básníkem pozván do Nové Říše. Osmnáctiletému obdivovateli Březina přiznává, že on sám by chtěl „být jenom knězem“², čímž Demlovi rodinnou volbu povolání ulehčil.

Na kněze byl Jakub Deml vysvěcen 27. července 1902. 1. září pak nastoupil na své první působiště v Kučerově u Vyškova. Velice rychle procitl z naivních představ o čistém a pokorném životě kněží, když uviděl, jak holdují alkoholu, kouření a kulečníku. První potíže na sebe nenechaly dlouho čekat, se svým nadřízeným se neshodl, byl přeložen do Babic, kde působil jako kaplan. Zde už literárně činný Deml našel přátelské prostředí, ale jeho literární aktivita mu působila problémy s brněnskou konzistoří, bylo mu zakázáno redaktorství *Florianova Studia*. V dubnu 1906 ho církevní vrchnost opět přeložila, tentokrát do Martínkova u Moravských Budějovic, kde byl nejdříve kooperátorem a posléze administrátorem, dále je nadřízenými štván do Třešti. Roku 1907 Deml žádá o deficienci a s roční penzí 450 korun odchází z církevní správy.

První desetiletí Demlovy literární aktivity započalo již během studia na gymnáziu ve studentském časopise *Sursum*, své první texty (básně *Dědictví* a *Poklad*) uveřejnil v bohosloveckém časopise *Muzeum* a v revue *Katolické moderny* *Nový život* byla otištěna

¹ OLIČ, Jiří: *Čtení o Jakubu Demlovi*. Olomouc, 1993. s. 136. ISBN 80-85619-48-2.

² DEML, Jakub: *Moji přátelé – Miriam*. Praha, 1990. s. 203 (doslov Vladimíra Binara). ISBN 80-207-0163-X.

roku 1900 Demlova báseň Život. V roce 1903 osobně poznal sochaře Františka Bílka, který na něho hluboce zapůsobil a následujícího roku napsal svou první knihu SLOVO K OTČENÁŠI FRANTIŠKA BÍLKA, jež byla uměleckým vyznáním Březinovi a Bílkovi. V této době (respektive od roku 1902) již Deml spolupracuje s Josefem Florianem na jeho Studiu, nadále udržuje kontakt s Katolickou modernou, ač pod vlivem Floriana přestane roku 1905 přispívat do její revue a nakonec ji začne napadat (roku 1907 ve 4. sborníku Studia Demlův manifest proti Katolické moderně). Texty, které Deml publikuje ve sbornících Studia (tzv. „zadiny“) jsou předobrazem budoucích Šlépějí. Poté, co Deml zažádal o deficienci, obětuje vše Studiu, s Florianem nemají téměř co jíst, prodávají své věci, Deml neustále cestuje a shání peníze na činnost Studia. Přesto jsou díky penězům Demlova milého přítele, kněze Josefa Poláka, vydány roku 1907 básnické sbírky HOMILIE a NONANTUR LUMINA. Nonantur lumina ohromila Březinu a ocenil ji i Vítězslav Nezval, bohužel tyto knihy jinak zapadly bez ohlasu. Příštího roku se projeví vážné neshody s Florianem, Deml se ve Staré Říši stává nevídaným návštěvníkem, je bez přístřeší a bez peněz. Azyl nalezne u kněze Josefa Ševčíka. V červenci roku 1908 se vrací do duchovní správy jako kaplan v Bystrci u Brna a týden po nástupu dostane od konzistoře výslovný zákaz „spisování a překládání“. *„Je to bezesporu jeden z nejunikátnějších zákazů v činnosti brněnské konzistoře, ale i v historii literatury 20. století vůbec.“*³

Rok 1909 byl pro Demla opravdu těžký. Neshody s nadřízeným Koubkem kvůli Demlovu prosazování papežského dekretu z roku 1905, jenž nařizuje každodenní přijímání Těla Páně, vyústily v další deficienci, tentokrát na dobu neurčitou a bez platu, nesmí sloužit ani mši svatou. Zahanbený, zničený kněz opět nalézá útočiště v Babicích u faráře Ševčíka. Vrací se k práci ve Staré Říši, pro kterou však Florian mezitím našel nové síly a Demlovi tedy zbývá více času pro vlastní literární tvorbu. V této době vznikala sbírka, kterou se Deml uvedl na soudobé literární pole jako zralý básník - MOJI PŘÁTELÉ. Částečně byla publikována ve Florianově sborníku.

V dalším roce opět Deml putuje po zemi, aby sháněl peníze pro Studium. Vrací se i do rodného Tasova na pohřeb milované zdravotně postižené sestřičky Matylky. Je bez domova, bydlí střídavě u Ševčíka v Babicích, ve Staré Říši, u sestry v Jinošově a u přátel. Od srpna má biskupem Huynem povoleno sloužit mši svatou a od května roku 1911 je mu přiznán plat 420 korun ročně (!). Po dalším rozchodu s Florianem zůstanou Demlovi dluhy, umírá jeho dobrodinec Ševčík a penzionovaný kněz Deml, téměř bez peněz, putuje doslova od domu

³ OLIČ, Jiří: *Čtení o Jakubu Demlovi*. Olomouc, 1993. s. 27. ISBN 80-85619-48-2.

k domu, až nalezne roku 1912 útočiště v Šebkovicích. Těžké časy nakrátko končí, Deml je mezi místními velmi oblíbený, překládá a vykládá (ŽIVOT SVATÉ DYPNY, SVATÉ HILDEGARDY CESTYVĚZ, ŽIVOT SVATÉ ANNY KATEŘINY EMMERICHOVÉ, SLAVÍK SVATÉHO BONAVENTURY), píše (historie Demlova rodu situovaná do Ruska V ZABAJKALÍ). Tohoto roku také vznikne podivuhodné, leč krátké přátelství s Josefem Váchalem.

První literárně ceněnou Demlovou knihou je ROSNIČKA, která vyšla roku 1912 a je již příznačně „demlovská“ – jde o deníkové záznamy, aforismy, poznámky z četby, dopisy. Do Rosničky se stylizoval sám básník, neboť „jako ona nemá, kam by hlavu složil, ale nebojí se a zpívá sám, samotinký“.⁴ Avšak Rosnička přinesla nové problémy s konzistoří, neboť ji nepředložil k posouzení. Konzistoř hrozí trestem a doporučuje Demlovi, aby se ze Šebkovic odstěhoval do Prahy. Před Vánocemi vychází téměř současně kniha deníkového charakteru DOMŮ a próza HRAD SMRTI s výzdobou Váchalovými dřevoryty. Hrad smrti nebyl Demlovými současníky příliš pochopen, přestože dnes je považován za jednu z nejlepších Demlových knih, svou úzkostnou atmosférou a strachem z rostoucího vlivu institucí předvídající vize Franze Kafky.⁵

Konec přátelského vztahu Demla k Váchalovi znemožní Demlovi požádat Váchalova strýce Mikoláše Alše, aby ilustroval MÉ PŘÁTELE, které se chystal vydat. Nakonec vyšly se skromnou výzdobou a s maličkým dřevorytem tehdy neznámého umělce Jana Zrzavého na titulní straně v březnu roku 1913 a způsobily nevídané nadšení čtenářů i kritiků.

Deml – básník se dočkal uznání, nad Demlem – knězem se smráká... Přátelství s Eliškou Wiesenbergerovou, ženou továrníka ze Žebráku, přerostlo v lásku a vyústilo skandálem pro rukopis knihy PRO BUDOUCÍ POUTNÍKY A POUTNICE, která bude vydána v září. Deml je obviněn ze svůdnictví a cizoložství, Wiesenbergerová si chce vzít život. Po této aféře je převezena do nervového sanatoria, posléze je držena v domácím vězení a v březnu roku 1918 umírá na tuberkulózu. O Demlově skandálu je informována konzistoř, trestem je zákaz sloužit mši v pražské a zanedlouho i v brněnské diecézi.

Roku 1914 vychází TANEC SMRTI, v němž základní situací, ve které se hrdina ocitá, je ohrožení člověka ve světě lidí. „Deml odhaluje, že je-li ohrožen člověk, je vystavena

⁴ PUTNA, Martin C. : Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1918-1848. Praha, 1998. s. 453. ISBN 80-7215-059-6.

⁵ „Ve střetnutí s církevní vrchností se ustavuje Demlova životní zkušenost, že člověk je v rámci instituce nejen ohrožen, ale může být i zničen.“, viz. DEML, Jakub: Miriam – Moji přátelé. Praha, 1990. s.206 (Vladimír Binar v doslovu Svět básníka Jakuba Demla). ISBN 80-207-0163-X.

*nebezpečí totalita jeho světa*⁶, do protikladu je stavěna láska, která „*dokáže proměnit zmrtvělou totalitu lidského světa v její metamorfózu, v říši, kde vládne síla, řád a dobrota.*“⁷ Ve válečných letech vyšel komentovaný překlad ŽIVOT RUYES BROECHA PODIVUHODNÉHO (1915), starší rukopisy a reedice. V září 1916 se dočkala úplného vydání MIRIAM, sbírka symbolických básní v próze, v dubnu 1917 PRVNÍ SVĚTLA, doplněné a pozměněné texty ze sbírky Nonatur lumina. V témže roce vyšel i deset let starý symbolistický text VĚŠTEC a druhé, rozšířené vydání, MÝCH PŘÁTEL s novým dělením apostrof, které se mělo stát (a stalo) pro budoucí vydání základním. Během války pomáhá Deml sestře v Jinošově s hospodářstvím.

Před Vánocemi 1917 se začal psát příběh časopisu jednoho autora – ŠLÉPĚJÍ. Svazky jsou typické záznamy z Demlova života, korespondencí, úředními výnosy, výpisy z účtů, chválou přátel, jedovatými poznámkami, pamflety, eseji. Pátý svazek se tomuto trendu vymyká, neboť je výběrem z Demlova díla, další svazky navazují na čtvrtý. Šlápějí vyšlo mezi lety 1917-1941 26 svazků.

Ve dnech, kdy vznikala nová republika, poznal na brněnském nádraží ve starší paní, které pomáhal do přeplněného vlaku, společníci pro příštích čtrnáct let – Pavlu Kytlicovou. Ke konci roku byl hostem u manželů Kytlicových ve Šternberku, kde ho zastihla zpráva o úmrtí otce. Odjíždí do Tasova, odkud se koncem února 1919 vrací do Šternberka. Z bytu Kytlicových je příkazem úřední moci vystěhován a ke konci roku odjíždí s Kytlicovou na Slovensko. Z tamějšího pobytu vzniknou dva svazky Šlápějí a kniha Z MÉHO OKOVU, v níž reflektuje své rozčarování ze slovenských poměrů. Následuje krátký pobyt v severních Čechách, v Praze a definitivní návrat do Tasova do domácnosti bratra Antonína.

Deml s Kytlicovou se rozhodnou postavit si v tasovské Bosně dům. Díky velkorysému příspěvku Otokara Březiny a podpoře od státu mohou se stavbou v září roku 1921 začít. Do počátku dvacátých let také spadá z hlediska výkladu Demlova života snad nejproblematictější životní etapa – „sokolské období“. Rodí se mýtus Tasova a pospolitosti předků, Deml našel konečný domov a zároveň vstupem do Sokola roku 1921 i jakousi náhradní církev a jeho vizí bylo vnést do protikatolicky orientovaného společenství katolickou lásku. Nadšeně píše do sokolských periodik a přednáší. Roku 1923 vychází první sokolská kniha SOKOLSKÁ ČÍTANKA, jež byla pro velký úspěch vydána třikrát. Je jen kousíček od odmítnutí katolicismu, k tomu ale nikdy nedojde. O rok později vyšla kniha SESTRÁM, která odráží

⁶ DEML, Jakub: *Miriam – Moji přátelé*. Praha, 1990. s.213 (Vladimír Binar v doslovu Svět básníka Jakuba Demla). ISBN 80-207-0163-X.

⁷ Tamtéž, s. 214.

Demlovu radost z toho, že byl přijat do společenství, že našel novou jistotu. Zároveň však vychází ČESNO, v němž není o sokolství zmínka, žánrově typicky „demlovská“ a umělecky hodnotná kniha. Roku 1925 vyšly „sokolské“ Šlápěje, v nichž už je patrné Demlovo opětovné tůhnutí ke katolictví, v jeho vizi už nemá „*katolicismus sokolství nahradit, má jej doplnit*“⁸ Roku 1926 nadšení pro Sokol polevuje, v jeho tvorbě nabývá na síle tasovský mýtus. Ještě jednu sokolskou knihu Deml vydal – TEPNU, sokolství je v ní vlastně skryté katolictví. Tato myšlenka se ovšem nelíbí sokolským předákům, „*idyla se začíná hroutit*“.⁹ V této době vyšla ještě MOHYLA a HLAS MLUVÍ KE SLOVU.

Jestliže deváté Šlápěje jsou sokolské, desáté jsou jejich opakem, Deml se definitivně rozchází s tímto hnutím roku 1928 – „*ohlásil svůj rozchod bez rámusu, s „lehou myslí“*, *přiznává prostě svůj omyl*“¹⁰, spolu s ním ze Sokola vystoupila i Kytlicová a Březina. Nyní na sebe Deml bere podobu kajícího katolíka a církvi už se nikdy nevzdálí. Důkazem je vydání knihy DÍLO FELIXE JENEWEINA a obnovení přátelství s Josefem Florianem. Ze „zadin“ staroříšského Studia vydává soubor DO LEPŠÍCH DOB a některé překlady. Demlovo kajícnictví nepřehlédli ani církevní nadřízení a opět získal v roce 1929 zpovědní jurisdikci, čemuž dosud bránila jeho sokolská aktivita. Publikuje v revue Na hlubinu dominikána Silvestra Maria Braita, tyto články pak roku 1932 vyšly v knize KATOLICKÝ SEN.

25. března 1929 zemřel Otokar Březina, pro Demla bylo těžkou ránou nejen jeho úmrtí, ale i nepochopitelný fakt, že jeho vzor a učitel, „*který se třicet let zapřísahal dílem, činy i slovy svou náboženskou vírou*“¹¹ odmítl nechat se před smrtí zaopatřit církevními svátostmi. Ještě, než se Deml rozhodne podat národu své svědectví o velkém básníkovi, podnikne v doprovodu Silvestra Braita pouť po Itálii. Dobré časy tímto skončily. Prvním nešťastným krokem byla přednáška o Březinovi ve Velkém Meziříčí v květnu 1929. Deml kritizuje poměry v republice i prezidenta Masaryka, za to je obviněn pro urážku republiky a národa. V prosinci tuto aféru řeší ve dvanáctém svazku Šlápějí, třinácté Šlápěje z března roku 1930 jsou policejně zkonfiskovány, zabaveno je 127 neprodaných výtisků¹². Soudní řízení za urážku prezidenta je zastaveno samotným Masarykem¹³.

⁸ PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918*. Praha, 1998. s. 462. ISBN 80-7215-059-6.

⁹ Tamtéž, s. 463.

¹⁰ FUČÍK, Bedřich: *Píseň o zemi*. Praha, 1994. s. 232. ISBN 80-7023-178-5.

¹¹ FUČÍK, Bedřich: *Píseň o zemi*. Praha, 1994. s. 232. ISBN 80-7023-178-5.

¹² „17. března odpoledne přišli ke mně dva četníci strážmistrové s tasovským starostou a prohlásili, že mají okresní politickou zprávou nařídenu vykonati prohlídku v mém domě a zabaviti XIII. Šlápěje.“ Viz. DEML, Jakub: *Zakázané světlo*. Praha a Litomyšl, 1999. s. 177. ISBN 80-7185-263-5.

¹³ „Masaryk pochopil, že útoky zamířené s mé strany proti němu týkají se výhradně, nebo aspoň hlavně těch, kteří jím zaštiťují svou omezenost, nepůvodnost a především zbabělost, jinak sotva porozumím, proč zastavil

Na počátku roku 1931 vydala Pavla Kytlicová další svazek Šlápějí a PROROCTVÍ JOELOVO. V létě vyšlo dlouho očekávané MOJE SVĚDECTVÍ O OTOKARU BŘEZINOVÍ, jež způsobilo veřejnosti, mající Březinu za nejuznávanějšího básníka 20.století, opravdový šok, neboť Deml ho představuje jako „*nositele konzervativně provinčních názorů*“¹⁴ Kniha byla okamžitě odsouzena, Demlovi přibylo nepřátel a on sám se ocitl nepochopený na okraji, sám se svými dluhy¹⁵ a věrnou, leč vážně nemocnou společnicí Pavlou Kytlicovou. Na sklonku ledna roku 1932 jeho ctěná „mamička“ zemřela na tuberkulózu. O Kytlicové umírání podal velmi podrobné svědectví, zcela otevřeně a beze studu zaznamenal každý banální detail, nedbaje soudobých literárních konvencí a předešel tak způsob literárního vyjadřování, který si osvojili světoví autoři mnohem později, například, jak poznamenal Martin C. Putna, připomíná Ginsbergovu elegii Kadiš o agónii matky Naomi¹⁶ .

Rok 1933 se nese ve jménu dluhů, praktické záležitosti Demlovi obstarávala Kytlicová, po její smrti se finanční situace začala vymykat básníkovi z rukou, pomáhají manželé Krulovi a Roman Liška, kterého samotného nakonec pomoc Demlovi přivedla v letech krize do finančních problémů. Nemocnému a zadluženému Demlovi je poslední nadějí vztah k hraběnce Sweerts-Sporckové, navštěvuje sídlo její rodiny na Kuksu. Toho roku také hodně cestuje, delší dobu stráví v Jugoslávii, odkud posílá do Tasova instrukce Drahomíře Krulové, jež zatím pečuje o jeho domácnost a dle Demlových pokynů vydá spolu s Janem Amosem Vernerem i devatenáctý svazek Šlápějí (jediné, které Deml nesestavil sám). Finanční situace se počátkem roku 1934 stále zhoršuje, Deml je nemocný. Od Kateřiny Sweerts-Sporckové dostal v únoru dopis, jenž definitivně ukončil veškeré naděje, že by hraběnka nastoupila na místo Pavly Kytlicové. Básně, vzniklé v této době, jsou psány německy, vyšly pod názvem SOLITUDO¹⁷ roku 1934.

Nejbližší přátelé zemřeli, národ český i národ německý zradil, Sokol zklamal, milovaná žena o Demla nestojí, zůstává sám se svou bolestí a prosí Boha, aby mu dal milost mlčení, aby nemusel rvát. Ale Bůh jej nevyslyšel a básník vykřičel své zoufalství do jedné z nejpozoruhodnějších knih české literatury 20. století. Na počátku listopadu 1934 vydal

tehdy proti mně to soudní řízení.“ Viz. DEML, Jakub: *Zakázané světlo*. Praha a Litomyšl, 1999. s. 16. ISBN 80-7185-263-5.

¹⁴ MED, Jaroslav: *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004. s. 53. ISBN 80-7178-939-9.

¹⁵ „Demlovo nakladatelství bylo na začátku třicátých let zatíženo stotisícovým dluhem, přesto, že bylo moudře a rozvážně vedeno Pavlou Kytlicovou. Autorka románu *Rodiče a děti* je na sklonku roku 1929 již vážně nemocná, a tak prozřevě učiní a notářsky ověří darovací smlouvu ve prospěch dominikánského řádu. Ta Demla později chrání před exekutorským živlem a zajišťuje nezbytnou střechu nad hlavou.“ Viz. DEML, Jakub: *Zakázané světlo*. Praha a Litomyšl, 1999, s. 179. ISBN 80-7185-263-5.

¹⁶ PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918*. Praha, 1998. s 473. ISBN 80-7215-059-6.

¹⁷ Penzion, v němž Deml v Jugoslávii bydlel, se jmenoval Solitudo.

ZAPOMENUTÉ SVĚTLO. Většina nákladu byla okamžitě zkonfiskována a znovu mohlo být prodáváno až po začernění na devíti místech. Zapomenuté světlo, na které se detailně podívám níže v kapitolách věnovaných jeho analýze, by však dle Jiřího Oliče mělo být vnímáno v úzkém kontextu s knihami SOLITUDO(1934), PRINCEZNA (1935), CESTA K JIHU (1935), PÍSEŇ VOJÍNA ŠÍLENCE (1935), RODNÝ KRAJ (1936), POHÁDKA (1936) A JUGO (1936)¹⁸. V německy psané Písni vojína šílence se objevuje motiv Demlovi dosud neznámý – rouhání... Bolest už je tak nesnesitelná, že básník o Bohu pochybuje a má-li svou pochybnost vyřknout, tak ukrytý za cizí řeč (němčina) a za šílenství umírajícího vojáka. Touha po teple a štěstí na sebe vzala podobu touhy po jihu (CESTA K JIHU, 1935), je to snaha najít ztracený ráj, ideální vlast. Pro Demla – katolického kněze a Slovana, je takovou oblastí Chorvatsko, ale ani zde nenachází úlevu od bolesti, naopak se jeho trýzeň na kulisách zářivých barev přímořského jihu odráží o to silněji. V srdci básníkově se snoubí rodný Tasov s chorvatskou Dalmácií, musí se ovšem vrátit zpátky (RODNÝ KRAJ, 1936), neboť nikde na světě není místo, kde by svému údělu unikl a nikdy již nebude šťastný.

Rok 1935 zastihl Demla nemocného a zadluženého, ovšem kritický ohlas na Demlovy knihy, vydané v této době, je vesměs kladný. Zapomenuté světlo, ač vzbudilo pohoršení, vzbudilo i velký obdiv ze strany mnoha kulturně významných osobností (Josef Florian, Josef Vašica, Vítězslav Nezval, Roman Jakobson¹⁹), a náklad byl rychle rozebrán. Přestože zájem o Demla – spisovatele stoupá, z Kuksu se na básníka hrne zloba²⁰, jako tonoucí, který se stébly chytá, uvítá Deml ve svém životě studentku posledního ročníku českobudějovické reálky Marii Rosu Junovou. Zatímco Pavla Kytlicová vnesla do Demlova domu řád a svou vzdělanost a smyslem pro praktické věci dokázala být básníkovi oporou, Rosa Junová, ač obětovala Demlovi dvacet let svého života, nikdy nedokázala Kytlicovou nahradit. „*Co bylo u Demla jednotlivými emocionálními, hned zítra odvolávanými soudy, „pravdami jednoho okamžiku“*“, stává se u Rosy Junové systémem. Deml je šťasten, že našel duši tak dokonale blízko a zpětně se přizpůsobuje jí, a oba se tak v nekonečném kroužení utvrzují ve svých bludech.“²¹ V šesti letech, po které měla Rosa Junová na Demla intenzivní vliv, nepřináší Demlova tvorba nic umělecky hodnotného. Šest svazků Šlápějí, které v této době vyšly, jsou žlučovitým prskáním nerudného básníka, který si ani chvály a úcty necení. Avšak v letech

¹⁸ PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918*. Praha, 1998. s. 475. ISBN 80-7215-059-6.

¹⁹ Roman Jakobson o Zapomenutém světle napsal, že je to vedle Tkadlečka a díla Boženy Němcové nejtragičtější česká kniha.

²⁰ 30. dubna 1945 hraběnka Kateřina ukončila svůj život skokem pod vlak, poté co byl její syn Peter Hartwig zastřelen.

²¹ PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918*. Praha, 1998. s. 483. ISBN 80-7215-059-6.

1938-39 se Deml dočká rehabilitace. Národ je za svou bezbožnost potrestán a republika padla... Jeho VERŠE ČESKÉ jsou oceněny Baťovou cenou, literární vědci o jeho díle píšou studie, dostává se na výsluní literárního zájmu. Básník, jemuž se dostalo zadostiučinění, odpovídá národu antisemitskými výroky v předposledním svazku Šlápějí, v posledním, dvacátém šestém svazku z roku 1941 je zřejmé umírnění a docházející síly.

Nastala poslední metamorfóza Demlova života, sarkastický pamfletista se mění v kajícíka, jenž se vrátil do náruče církve, poslušně a bez výtek. Novou Demlovu tvář začal s chutí prosazovat bývalý benediktin Timotheus Vodička a jeho pojetí značně dopomohly současné společenské poměry, jež brojily proti pravici. Na základě antisemitských výroků v textech byl Deml obviněn z kolaborantství s Němci²², díky pomoci Vítězslava Nezvala, který se ho u soudu zastal, byl odsouzen pouze ke krátkému podmíněnému trestu. Deml má špatné svědomí a cítí potřebu ukázat se jako dobrý člověk, umělecky se nechá pohltit proudem soudobé katolické literatury. Timotheus Vodička chystá pro nakladatelství Vyšehrad vydání Díla Jakuba Demla, ovšem za předpokladu, že odraz Demla v české literatuře zůstane prost všeho pohoršlivého. Tak z plánu vypadlo Zapomenuté světlo a německé verše.

Vodičkův plán vydání Demlova Díla překazil komunistický puč, publikační možnosti byly omezené a rozhodně nepřály katolickým spisovatelům. Junová, provdaná za Vodičku, opustí Tasov roku 1959. V životě jednaosmdesátiletého básníka zůstala po Vodičkovi idyla hodného faráře, avšak před blízkými neskrývajícím odpor ke komunismu a odmítajícím jakoukoli podporu ministra Kopeckého, jež mu nabídl přítel Nezval, režimní prominent.²³²⁴

Ještě jeden klenot Deml české literatuře připravil, než 10. února roku 1961 zemřel. Je to PODZIMNÍ SEN, sen o internačním táboře pro kněze, inspirací mu byla návštěva koncentráku pro kněží na Moravci 22. listopadu 1951.

²² Proti tomuto obvinění ho bránili například Timotheus Vodička, Miloš Dvořák, Rudolf Černý či Jan Zahradníček.

²³ „Odmítá nabídky přítele Vítězslava Nezvala na nová vydání knih i na mimořádnou penzi, neboť se tak děje v době, kdy jsou umlčeni všichni jeho přátelé a uvěznění mnozí.“ Viz. PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918. Praha. 1998. s. 493. ISBN 80-7215-059-6.*

²⁴ „Jest ještě třetí důvod, proč dobrodiní p. ministra Kopeckého odmítám, a to ten, že Strana s fanfárami hlásí PRÁVO NA PRÁCI – a mně, spisovatelé, toto právo nepřiznává a odsuzuje mne k nečinnosti. Když mně to udělal Hitler, byl to Antioch, Němec, kterému šlo o zničení nejen naší kultury, nýbrž i národa, co tedy říci o vládě, anebo o režimu, který je v rukách českých a českou kulturu tak brutálně potírá a znásilňuje. Nevěřím a nemohu věřit, že je ještě v rukách českých!“ Viz. dopis Nezvalovi in OLÍČ, Jiří: *Čtení o Jakubu Demlovi. Olomouc, 1993, s. 155. ISBN 80-85619-48-2.*

3. ANALÝZA UMĚLECKÉHO TEXTU „ZAPOMENUTÉ SVĚTLO“

„Dnes, 1934, po třiceti letech práce, nesené dobrou vůlí a láskou k životu a lidem, se dělá bilance, sestavovaná kousek po kousku poslední čtyři léta a shrnutá a podtržená jakoby příležitostným nárazem kukského intermezza – nechápavým, pohodlným odmítnutím lásky, která chce víc, mnohem víc, než může poskytnout časné tělo a jeho slasti. Tím zúčtováním, které registruje jen a jen ztráty, mající výslednou podobu naprostého bankrotu života, je Zapomenuté světlo, pouhých sto čtyřicet stránek, na kterých se stručně a tvrdě účtuje se sebou samým i se světem zároveň“²⁵

Vydejme se do jednoho rozlohou vcelku malého, avšak pěšinami možností interpretace bohatého literárního lesa²⁶, abychom se pokusili vymezit charakteristiky stylu psaní Jakuba Demla v Zapomenutém světle, abychom pochopili, proč je jeho nářek tak hlasitý, proč jeho bolest působí na čtenáře tak intenzivně a proč je toto dílo tak umělecky hodnotné.

Po přečtení díla se člověk dle svých čtenářských zkušeností rád ptá, co to vlastně četl a kam by to zařadil. Dílo v sobě nese indicie ke škatulkování, jež jsou závislé na době, v níž vzniklo i na autorově uměleckém vkladu k soudobému trendu. Zapomenuté světlo by v souladu s kontextem literární tvorby první poloviny třicátých let dvacátého století mělo nést znaky odklonu od lyriky směrem k epičnosti (Durych, Vančura, bratři Čapkové, Olbracht), objektivizaci, mělo by zobrazovat existenciální problémy člověka a snahu z více stran poznat současnost i minulost. Žánrově je v oblibě balada (Čapek, Olbracht), společenský román²⁷ (Křelina, Poláček, Vančura, Majerová) a psychologická próza (Hostovský, Havlíček). Trend epické dějovosti však narušují díla autorů, kteří „experimentují s reflexivností a dokumentárností“²⁹, mezi něž je kromě Weinerja a Johna řazeno právě dílo Jakuba Demla, jež nazval ruský literární vědec Šklovskij „literaturou vně syžetu“.³⁰ Víme tedy už, že na této procházce se nebudeme moci chytat berličky charakteristik určitého žánru, neboť to, co máme

²⁵ FUČÍK, Bedřich: *Píseň o zemi*. Praha, 1994, s. 236. ISBN 80-7023-178-5.

²⁶ ECO, Umberto: *Šest procházek literárními lesy*. Olomouc, 1997, ISBN 80-7198-248-2.

²⁷ „Cílem společenského románu je zachytit celistvý úsek skutečnosti v určitém, nepříliš vzdáleném období, v jeho příznačných rysech a různých projevech.“ Viz. LEHÁR et al. : *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2004. s. 644. ISBN 80-7106-308-8.

²⁸ Společenský román sloužil k vyjádření socialistickým realistům (Pujmanová, Majerová), ruralistů (Křelina) i dalším prozaikům (Vančura, Poláček).

²⁹ LEHÁR et al. : *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2004. s. 636. ISBN 80-7106-308-8.

³⁰ Tamtéž, s. 643.

před sebou, je „jediný chrlený proud lásky, vyznávání viny a lítosti, proud upřímnosti tak dravý, až se zdá pominutý.“³¹

„Nihil novum sub sole. Zapomenuté světlo dokončil jsem dnes v noci (s 2. na 3. října) o 2 hodinách. Strhal jsem asi 20 per jak Somroval koní (Durych si podle nich udělal Na horách papírového). Celkem asi 235 stránek.“³²

3. 1. KOMPOZICE TEXTU

3. 1. 1. Složky statické a složky dynamické

Přemyslím-li, jak je Zapomenuté světlo komponováno formálně, tj. z hlediska literárních (a v případě Zapomenutého světla i neliterárních) útvarů, z nichž je postaveno, rozlišuji složky, které vytvářejí jakési odrazové můstky pro ono „chrlení“ textu, ty nazývám statické, a složky, které tokem jazykových prostředků vytvářejí dynamiku díla a jsou právě oním „chrlením“, ty nazývám dynamické. Funkce jednotlivých přiblížím v následujících kapitolách, nyní předkládám základní rozdělení:

- 1) Statické složky: citáty – biblické i literární, dopisy, novinové články, verše, citované výklady biblických textů
- 2) Dynamické – výlevy bolesti, pamflety, příběhy z Tasova a příběhy vyprávěné přáteli, sny, příběh umírání Marie Zezulové, úvahy, Demlovy vlastní výklady biblických textů a podobenství

3. 1. 1. 1. Složky statické

Složky statické jsou charakteristické svoji uzavřeností, tj. obsahem i formou jsou omezené do celistvých útvarů, jež často nepocházejí z pera Jakuba Demla a do jejichž rámce v textu autor nevstupuje. Fungují buď jako odrazové můstky pro úvahy a výlevy básníka (velmi typickým příkladem je dopis Bohumila M. Ptáčka Demlovi v úvodu knihy), nebo jsou asociací, jež se v textu náhle objevuje (Březinovy verše, když žádá Bohumila M. Ptáčka o

³¹ Tamtéž, s. 644 (citát Bedřicha Fučíka).

³² DEML, Jakub: *Zakázané světlo*. Praha a Litomyšl 1999. s.91. ISBN 80-7185-263-5.

porozumění), nebo slouží k přesnějšímu vyjádření myšlenky či stavu (např. verše Olgy Schleinpflugové). Jinde trčí z textu na nepatřičném místě, nekomentovány (dopis Miloslava Novotného Jakubu Demlovi, o němž básník mnoho mluví na počátku díla, se náhle vynořuje v jeho závěru mezi dvěma zdánlivě nesouvisejícími odstavci).

3. 1. 1. 1. 1. Citáty

Citátem z Bible otevírá Jakub Deml své Zapomenuté světlo. Nikdo se o něho nemusí (a zřejmě nechce) starat, je naprosto opuštěný a očima dokořán otevřenýma se dívá na svět a nevidí již žádnou naději, že jeho utrpení skončí, neboť Bůh jej opustil. Ničemu už nerozumí a nic neví. *Musíš, Jene Amosi Vernere, milý Skautíku, už sám posoudit, jak dalece jsem pravý básník. Já to nevím, tak jako nevím, mnoho-li jsem už dnes pil.* Oslovuje dále dopisem jednoho z posledních přátel, kteří mu zbyli.

Citát je záměrně psán v němčině, neboť v překladech Bible do češtiny se liší od německého a Demlovi svým významem lépe vyhovuje.

Ich bin ganz und gar nicht verpflichtet für deine Gesundheit und für dein Wohlergehen zu sorgen

(Nejsem vůbec povinen starat se o tvé zdraví a tvé blaho³³)

V knize je zmíněn několikrát (v drobných úpravách – změna osoby z 1. osoby jednotného čísla na 1. osobu množné čísla, či slova „povinen starat se“ nahrazuje „nejsem zodpovědný“, slova zdraví a blaho si vyměňují svá místa ve slovosledu věty, „tvé zdraví a tvé blaho“ nahrazuje „Vaše zdraví a Vaše blaho“, v jednom případě je to „jeho zdraví a jeho blaho“).

Nejen tento, ale i další citáty se v Zapomenutém světle objevují, je jimi prostoupen celý text, a jsou to citáty přímé, oddělené od ostatního textu uvozovkami, české i cizojazyčné.

Naše duše marně hledá své sestry. (Otokar Březina)

Cumque in partu laborant doleret, ait quidam de custodibus: Quae sic modo doles, quid facies, obiecta bestiis? Cui illa: Modo ego patvor, Illci autem alius erit in me, dui patietur pro me, quia et ego pro illo passura sum.³⁴ (Životopis svaté Felicity)

³³ V českých překladech Bible je znám ve znění „zdaliž jsem já strážným bratra svého.“

³⁴ Český překlad: „Když trpěla při porodu, řekl kdosi ze strážců: „Jestliže při tomhle tak trpíš, co budeš dělat, až tě předhodí šelmám. Na to odpověděla: „Teď trpím já, tam však bude ve mně někdo druhý, kdo bude trpět za mne, protože i já budu pro něho trpět.““

*Ich bin ganz und gar nicht verpflichtet für deine Gesundheit und für dein Wohlergehen zu sorgen*³⁵ (Gen 4, 9)

Někdy však Deml cituje přímo, ale citát nepíše do uvozovek – příkladem je citace vlastního textu z Mých přátel o blatouchu, případně citovaný text nepíše do uvozovek, ale ke zvýraznění užívá kurzívu, jako u citátu z Yeatse: *žádné neštěstí není jako druhé*.

Jindy cituje nepřímou, tedy bez použití uvozovek i kurzívy, jako např: *Dokonalý Němec je mystikem, dokonalý Francouz racionalistou. 29. VI. 1921 řekl mi toto slovo Otokar Březina*.³⁶

3. 1. 1. 1. 2. Verše

Verše jsou graficky vždy zvýrazněny kurzívou. Někdy se jedná o celé básně, jindy jen o jejich úryvky.

3. 1. 1. 1. 3. Dopisy

Dopisy jsou přepisovány v úplnosti, označeny datem, místem a podpisem. Graficky jsou v textu zvýrazněny nadpisem, není-li v nich přítomno oslovení, je-li zde, nadpis chybí. Jedinou výjimkou z grafického úzu je úvodní dopis Demla Janu Amosu Vernerovi, je psaný kurzívou³⁷. Otištěny jsou dopisy adresované Demlovi (3), i dopisy, které Deml sám poslal (4). Jeden text Deml v Zapomenutém světle označuje za dopis, je psaný německy benediktinem P. Nikolausem von Lutterotii, ale protože se o Demlovi mluví ve třetí osobě, zřejmě nejde o dopis adresovaný samotnému autorovi.

3. 1. 1. 1. 4. Novinové články

³⁵ Český překlad: „*Nejsem vůbec povinen starat se o tvé zdraví a tvé blaho*“.

³⁶ Kurzívy jsem zde užila, abych pasáž z textu odlišila od svého textu.

³⁷ Domnívám se, že nejde o skutečný dopis, který Deml pro Zapomenuté světlo použil, ale o úvod ve formě fiktivního dopisu.

Čtvrtou formou statických složek díla jsou přetisky novinových článků – první německy psaný Herderův článek „Přínos katolické literatury do světového písemnictví“, druhý příspěvek je ze slovenského časopisu Elán „Ad vocem Jakub Deml“, třetím je přepis přednášky dr. Jana Bartoše³⁸ „Přednášející básníci“, čtvrtým je referát o Demlově přednášce v Městské knihovně v Praze „Jakub Deml v Praze“, jehož autorem je Josef Hora a publikoval ho v Českém slovu, o stejné akci informovaly i Národní listy článkem „Jakub Deml o svém životě a díle“ a nápadně podobný článek „Jakub Deml o sobě“ vyšel v novinách Velkomeziříčska. Tyto texty přepsal do Zapomenutého světla úplně, článek z brněnské Svobody k příležitosti padesátin spisovatele Emanuela Masáka cituje Deml částečně. Všechny byly publikovány roku 1934.

3. 1. 1. 5. Citované výklady biblických textů

Citované výklady biblických textů se v Zapomenutém světle objevují v jakési polemice různých vykladačů nad tímto místem v Bibli:

Dí jí Ježíš: Nedotýkej se mne, neb jsem ještě nevstoupil k Otci svému: ale jdi k bratřím svým a pověz jim: Vstupuji k Otci svému a k Otci vašemu, k Bohu svému a k Bohu vašemu. (Jan 20, 17)

Autor se na stránkách předcházejících této citaci ptá, zda kněz smí obejmout ženu, zda ji může políbit? A když kněz je druhý Kristus, co by Kristus udělal?

Na tomto místě si také ukážeme, jak autor se „statickými složkami“ pracuje.

Nejprve cituje srovnání různých výkladů, jehož autorem je František Sušil, ten dochází k závěru, že: *Nejlépe vidí výklad, jenž slovo nedotýkej béře o dlouhém trvanlivém dotýkání. Magdaléna domněla se, že Pán již na nebesa byl vstoupil a že nyní odtud z nebe na zemi přibyl, aby jak (Jan 14, 3) byl přislíbil, své věrné vzal tam k Otci, kde sám nyní se nalézá. Tudy (tudíž) se již Pána ani spustiti nechtěla, tudy jí o posavadném nevstoupení svém mluví a tudy jí ukládá poselství, aby zvěstovala učedníkům ne již o vzkříšení, jak (Mat 28, 10) ženám velel, nýbrž o nanebevstoupení jeho.*

³⁸ Autor první monografie o Jakubu Demlovi – *Znáte Jakuba Demla?*

Dále Deml cituje (německy) dr. Allioliho, jenž udává dva výklady slova „nedotýkej“ – v prvním výkladu Ježíš míní, že *Ještě mnohokrát mne spatříš přítomného v živém těle, neboť tak rychle ještě neodcházím do věčného domova k mému otci*. V druhém jsou pak slova Ježíšova vykládána takto: *nedotýkej se mne, neboť mého doteku ještě nejsi hodna, jelikož tvá víra je ještě nedokonalá, nevstoupil jsem v tvém srdci ještě k svému otci*.³⁹

K tomu Deml poznamenává, jak Ježíš chválil Máří Magdalénu, že nohy jeho smáčela svými slzami a vlasy vytírala, že masť mazala nohy jeho: *Odpouštějí se jí hříchové mnozí, neboť milovala mnoho*. Načež dochází k závěru, že dotek či polibek je věc neutrální a špatná by byla pouze tehdy, pokud by se jí neodvážil políbit před matkou líbané ženy nebo před svým biskupem.

Další citovaný výklad je z pera P. Ventura de Raulica, psaný francouzsky, je v něm zohledněna druhá část citátu, kdy Ježíš posílá Máří Magdalénu, aby oznámila jeho vzkříšení: *...srdci našeho Spasitele je milejší nás vidět, jak rozléváme balzám útěchy do srdcí našich bratří, jež jsou ponořena ve smutku, úzkosti a bolesti, než když nás vidí, jak se obíráme jen jím samým, že dává přednost lásce před zbožností, milosrdenství před obětí, že je raději útěchou bédným, než by byl sám ve své osobě uctíván*.⁴⁰

Posléze Deml říká: *Magdaléně nestačí tohoto dobrého, tohoto laskavého, tohoto božského Ježíše znova uvidět a s ním mluvit: ‚Ona zároveň chce, ‚podotýká Origéne, ‚se ho dotýkati, neboť ví, že z celého jeho božského těla vychází božská síla, přinášející všudy zdraví, útěchu a život.*´

Následuje latinský překlad předešlého citátu a podobný, širší výklad v němčině. Deml dodává, že on nevěří Sušilovi, ale svatému Venturovi a vykládá slova Ježíšova takto: *Kristus chce říci Magdaléně: dokud jeden jediný člověk na zemi nebo v očištění trpí, nevstoupil jsem k Otci svému, neraduj se, nepožívám blaženosti, proto ani ty, milenko má, neraduj se, neoddávej se blaženosti, nýbrž trp se mnou, jdi k bratřím svým*. A vyzývá: *Nech toho modlení, nech toho postění, nech těch katolických biografů a divadel a výletů a jdi k mému bratru nejmenšímu, jenž pracuje k smrti, jdi, utři mu pot...*

³⁹ Pro větší srozumitelnost uvádím překlad německého citátu.

⁴⁰ Pro větší srozumitelnost uvádím překlad francouzského citátu.

3. 1. 1. 2. Složky dynamické

Za složky dynamické v Zapomenutém světle pokládám vše, čeho se mohl básník svoji tvůrčí silou dotknout, onu pavučinu slov, kterou jako šílený pavouk utkal mezi stébly dopisů, citátů a veršů (mezi statickými složkami) a do níž se snažil ulovit mouchy svého ponížení, osamění a marnosti. Tyto složky nelze jednoduše rozdělit (ač jsem se pro větší srozumitelnost o jistý nástin pokusila v charakteristice v úvodní kapitole), neboť jsou spojeny do jednoho toku, jímž je reakce na obdivný dopis Bohumila M. Ptáčka v úvodu textu. V jeho rámci pak vystupuje ve druhé a třetí třetině textu na povrch dějová linie knihy. Děj je sice roztrhaný vstupy, jež se ho zdánlivě netýkají, a k jeho vystižení by stačilo jedno souvětí, jeho síla však spočívá v paralele fyzického utrpení k básníkovu psychickému⁴¹. Tyto dvě dominantní roviny jsou dále doplňovány výbuchy bolesti a hněvu, urážkami, vtipnými příběhy z Tasova, sarkastickými útoky na Společnost Otokara Březiny, úvahami či vlastními výklady biblických textů. Deml přechází z úvahy k příběhu, v příběhu se mu připomene nějaká křivda, které se na něm někdo dopustil, neodpustí si sarkastickou poznámku, vrátí se k příběhu, jenž v něm může evokovat záchvat bolesti..., jeho způsob vyjadřování připomíná mluvenou řeč, kdy řečník často odbočí od tématu a někdy se k němu ani nevrátí. Rozsekat Demlův proud řeči na menší útvary mi nepřipadá příliš šťastné, neboť bychom sice mohli sledovat jednotlivosti, jejich množství a opakování, ony ale prostupují jedna druhou, a proto se v rámci kapitoly „Dynamické složky textu“, budu věnovat jeho základním charakteristikám.

3. 1. 1. 2. 1. Syžetové složky

Přestože je Zapomenuté světlo považováno za nedějové dílo, některé jeho části v sobě nesou dějové schéma – syžet. Myslím tím příběhy z Demlova okolí, sny a vyprávění o umírání selky Marie Zezulové.

3. 1. 1. 2. 1. 1. Drobné příběhy

Vtipný příklad vyprávění z Tasova najdeme v první třetině textu, následuje za první zmínkou o Marii Zezulové, neboť tento příběh jí vyprávěl její bratr, aby ji trochu povyrazil, když musela ležet v nemocnici. Začíná takto: *Největší svátek v Tasově je ,pót´, tj. 29. červen, sv. Petra a Pavla. Dnes už ta také nestojí ,za fajfko tabáko´, jak se říkalo u nás před světovou*

⁴¹ Například: „*když jsem od té umírající, jako já krev chrlící selky přišel k paní Anežce Nožičkové do Kočičiny, neboť...*“

válkou, ale tehdy před čtyřiceti lety... Pokračuje stále v jedné větě popisem toho, jak velická to událost byla a jak se tam prodávala černá jelita, naplněná krví, která se *leskla jak holínky a fixumfertyk i s usmažením prodávala se za dva krejcarey*. Poté Deml uvede do příběhu první postavu – občana Špaňhela, který byl *zřejmě exaltovaný a tak trochu podobný Jakubu Demlovi*. A na té tasovské pouti Špaňhel ukázal klukům stříbrnou zlatku a že si na ni stoupne a kdo mu ji zpod nohy vyndá, ten si ji může nechat. V přímé řeči používá Deml místní nářečí: *„Já si na ňě tudltó nohó stópnu, a gdo mně je zpod ty nohe vedrápne, ten si ho muže vzit!“* A tak se kluci snažili zlatku dostat, ale Špaňhel je odháněl holí, až se vzdali. Jen jediný Lujza Kovařík nešetřil své hlavy a zad a nakonec zlatku zpod Špaňhelovy nohy vyrval. Běžel s ní přes žitné pole pryč, Špaňhela, který sázku nemínil vážně, za zády. Utekl mu a nakoupil si rohlíky, koňský párek, třešně, sodovku, marcipán – a zde Deml ve vyprávění přechází ze spisovné češtiny do nářečí: *...keseló vokurko a naposled se vozil tak dlóho na ryngšpilo...* a znovu skok zpět do češtiny: *... až celou stříbrnou zlatku utratil*. Druhý den jde hospodář Lujzu vzbudit, *ale Lujza nevstává, Lujza o sobě neví*, načež jeho přítel František hospodáři povídá: *„Lujza bel podělané zpředo i zezado, ani tak vod toho ryngšpilo, jako vod toho stříbrnyho renčáko!“*

Všimněme si, že zpočátku píše Deml místní „termíny“ do uvozovek (*„viksovany jelita“*, *„tasovské pót“* atd.), ale později, jak jsem ukázala výše, během vyprávění přeskóčí ze spisovné češtiny do nářečí a zase zpět. Výčet toho, co všechno Lujza snědl, graduje kyselou okurkou a kolotočem, to už je jasné, že to nemůže dobře dopadnout, zřejmě proto, aby byl účinek náležitě pikantní, použil autor místního nářečí a do uvozovek je neuvedl proto, aby své vyprávění zbytečně nerušil.

Veselá historka z tasovské pouti je posléze dána do kontrastu s umíráním selky, které je vyprávěna: *Tohle toto se rádo povídá, když sestra umírá, ale je to potom ještě horší. Býti židům židem, aby židy získal, a pohanům pohanem, není snad tak těžké a zlé, jako býti komediantům komediantem, když je srdce v roztočeném šrotovníku nenávisti a opovržení.*

3. 1. 1. 2. 1. 2. Sny

Sny hrají v Demlově díle velkou roli. *„Pravda snu má u Demla blízko k pravdě života, v jehož hlubinách je promíseno zoufalství s radostí v zcela nepochopitelných poměrech.“⁴²* Proto nerozlišuje, má-li o nich psát, pravda výpovědi by bez nich nebyla úplná.

⁴² MED, Jaroslav: *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004. s. 57. ISBN 80-7178-939-9.

V Zapomenutém světle vypráví sedm snů, pět z nich se zdálo jemu, čtvrtý a pátý mu pověděla jeho přítelkyně Anežka Nožičková. Všechny nesou známky alogičnosti snu, jsou do nich promítnuty touhy a pocity těch, jimž se zdají.

První sen je o krásné ženě na trůně, s níž Deml mluví německy. On, jehož němčina je *docela dětská* velmi dobře rozumí tomu, co žena říká. Jeho utrpení skončilo, už si je dál nezaslouží. *Nejdůležitější je ctnost*, praví ona německy, načež jí Deml odpovídá, že souhlasí, ovšem *když pták letí, nemyslí na let, nýbrž na cíl svého letu*.

Druhý Demlův sen dal název celé knize. Prolíná se do reality jako marná touha, neboť vypravěč usne poté, co zapomene zhasnout světlo na schodech, když vyprovodí bratra, který u něho byl na návštěvě. Zdá se mu, že pošťák přinesl dopisy. Na jednom z nich poznává písmo milované ruky, když je položí na stůl, zatím nepřečtené, klesnou mu ruce a on se vzbudí. Je bílý den a světlo na schodech pořád svítí. Zbytečné zapomenuté světlo.

Třetí sen se mu zdál ten den, co zemřela Marie Zezulová: *Viděl jsem zastřeleného zajíce, který ve světnici uprostřed neznámé rodiny z talíře pil svou vlastní krev. Ještě mu to měli za zlé, i polekal jsem se, že ho budou bít, proto jsem řekl soucitně: „Prosím vás, on má žízeň!“*

Ve čtvrtém snu se Demlovi zdálo, že vstupuje do staré opuštěné věže, odkud se ozývá hlas žebráka, který se modlí za Tasováky. Hledal peníze, aby mu je dal, ale ač viděl místo, ze kterého zněl hlas, neviděl žebráka – jen jakýsi stín, černou skvrnu a v té hrůze, která ho obešla, nemohl nahmatat koruny, neboť ruce se mu chvěly. Chtěl poprosit žebráka o trpělivost, ale hrdlo se mu děsem zadrhlo. Před modlícím se Stínem byl starý náhrobní kámen s hodně odřeným erbem..

Pátý sen je vyprávěn v závěru knihy, zdál se mu ve dnech, kdy selka dodýchala. Honil podivné zvíře, jež měnilo svou podobu a když se mu podařilo je omráčit, uřízl mu hlavičku. Byl při tom nedávno zemřelý pan řídící Bartůněk a ještě jeden člověk. Bartůněk vyřízl zvířeti brzlík a jedl ho jako velkou lahůdku. Druhý pán chtěl ochutnat také a když mu kousek na ukazováčku řídící podával, uviděl Deml, že to vypadá jak poloprůhledný sopel a s hnusem se odvrátil. V následujícím odstavci píše: *Za deset minut je půlnoc, bojím se jít na lože. Života se ani tak nebojím, ale snů se strašně bojím. Vždyť mne umučí!*

Sen paní Nožičkové se odehrával na jakési slavnosti, paní Anežka tam s Pavlou Kytlicovou spojovaly přetržený řetěz. Když práci dokončily, přišel Jakub Deml, ale nevypadal jako on – byl tlustý a malý, a paní Pavla, jak ho uviděla, s hněvem se odvrátila a vyzvala Nožičkovou, aby šly pryč. Paní Anežka vzala Kytlicovou kolem pasu a takto odešly.

Ještě jeden sen Anežka Nožičková Demlovi vyprávěla, sen o tom, jak se Pavla Kytlicová vznášela nad jejím ložem jako anděl.

3. 1. 1. 2. 1. 3 Umírání Marie Zezulové

V závěru této kapitoly se budu věnovat příběhu umírání selky Zezulové, jenž jsem v úvodu k „Dynamickým složkám textu“ nazvala dějovou linií Zapomenutého světla.

O selce se poprvé zmiňuje ve chvíli, kdy chce vyprávět o Lujzovi Kovaříkovi. Blíže jí ovšem představí až později, když opět připomíná svou návštěvu v nemocnici. Za počátek příběhu budu tedy považovat tato slova: *Musíte, pane Bohumile Ptáčku, vědět, kdo to je. To je ta čtyřicetiletá selka, kterou jsem před dvanácti lety miloval. Dnes už není docela nic krásná a já ve svém srdci nemám pro ni docela žádného citu.*“

Příběh není vypravován chronologicky, jak podrobněji ukáží v kapitole Čas v Zapomenutém světě a ani v jedné textové linii. Ve vzpomínkách se autor vrací do doby před třinácti lety, kdy si ji zamiloval a svěřil se Pavle Kytlicové: *Kdybych se směl a mohl ženit, žádnou jinou nechci. A paní Pavla toto mé slovo začerstva řekla celé té rodině a té dívce, která se mně potom ještě více vyhýbala.* Dále zmiňuje příhodu, která se udála dva roky předtím, než selka onemocněla tuberkulózou. Šel tehdy kolem jejího domu a uslyšel mnoho křiku. Marie Zezulová obklopena povykujícími dětmi křičela, neboť svině, jejíž selata chytala pro handlíře, jí vykousla kus lýtka. Deml ji tehdy, přestože protestovala, nechal odvést do nemocnice.

Jak vypadala se čtenář nedozví, jen to, že když ji vypravěč poznal *byla ona tak plachá, zdravá, pěkná a ztrácela se v práci.* Nyní ji však jako kněz navštěvuje vyčerpanou, v záchvatech kašle chrlící krev. Vypráví, jak v Tasově jednou v noci vypukl požár a celá ves se seběhla k ohni. I on se vzbudil, byly dvě hodiny ráno a elektrika nesvítila. Šel za selkou, která zůstala sama – *slyšeli jsme až do pokoje praskot ohně, já viděl cestou „samohaše krvavé“--- a kolem lože umírající selky cítil jsem, viděl a prožíval nekonečné prázdno.* V té chvíli prožívala Marie Zezulová nesnesitelné bolesti, Deml jí dal prášky a těšil ji, že brzy začnou účinkovat. Ve tři ji pak odvezli do nemocnice, kde ji pak básník navštívil a obdaroval hrozny, meruňkami a piškotem (to již bylo zmíněno dříve, než popsal události, jež převozu do nemocnice předcházely), tyto dary byly i se selkou přivezeny zpět domů, když už bylo jasné, že jí v nemocnici nepomohou. Kněz ji stále navštěvuje a snaží se jí být ku pomoci v jejím utrpení, které se mu zdá tak důvěrně blízké. *Lékaři už ji opustili, ale mně je jí líto, dal jsem jí dvacet kapek cardiazolu, který mně zbyl ještě po smrti Paní Pavly.* Díky příteli lékaři Šťouralovi získá pro nebohousaznou ženu léky, které ji pomáhají ulevit si od bolestí. Noc předtím, než selka zemřela, vzpomněl si Deml, jak mu Pavla Kytlicová mazávala prsa vepřovým sádlem, když se nachladil. Obstaral v hospodě sádlo a jal se nemocné mazat prsa, ale vzbudil

se její muž: *Dobry katolik, dobry muž. Smrtný chropot a smrtelné i smrtící záchvaty jeho manželky ho neprobudily, ale tichoučké mazání vepřovým sádlem okamžitě ho probudilo. Dobry katolik! Dobry muž!*

Ani ve chvíli smrti ji Deml neopustil, pomáhal jí a byl při tom, když se loučila se svou rodinou: *A bylo mi dopřáno viděti její oči a ústa, když se loučila se svým mužem a se svými dětmi. Nikdy předtím neviděl jsem ji tak krásnou, neboť v jejím pohledu soustředila se jako v ohnisku všechna bolest a všechna láska: tak jako slunce, nežli zapadne, ještě vyšlehne všemi svými paprsky.*

3. 1. 1. 2. 2. Opakování

Čtenáři Zapomenutého světla se může stát, že má pocit, jakoby se sledoval kruhy na vodě, když na její hladinu hodí kámen. Kámen roztrhne vodní plochu a do všech stran vyběhnou malé a pak větší a větší kruhy, až nakonec voda utichne, kruhy zmizí a kámen zůstane ukryt na dně, už zcela zapomenutý... Svět Zapomenutého světla se pohybuje v kruzích bolestného připomínání si autorova ponížení, osamělosti a utrpení. Ty kruhy na vodě jsou okovy, do nichž je čtenář lapen a vtahován pod hladinu, to jsou výkřiky: tady jsem, podívejte, tady schovaný já trpím!, jsou to prosby o to, aby byl kámen vytažen ze dna. A jak se kruhy rozbíhají, vytváří se mezi nimi prostor lehce zvlněné vody, v němž básník vypravuje, napadá nehodné, ba i žertuje.

Kruhy, respektive cykličnost je v textu vyjádřena zejména opakováním motivů a jazykových prostředků. Budu se jimi zabývat později - v příslušných kapitolách, zde bych ale ráda zmínila, čeho je právě docíleno jejich opakováním.

Nejen básně a písňové texty jsou charakteristické určitou mírou melodičnosti. Takového efektu může být dosaženo i v próze, neboť rýmování není jediný způsob, jak text rytmizovat. Podobný účinek má i opakování. V Zapomenutém světle je nejvýraznějším prostředkem rytmizace opakování oslovení Bohumila M. Ptáčka. Takto Deml nechá uběhnout kruh, aby se opět vrátil do výchozího bodu a znovu započal kázání o vlastní bídě. To jsou údery zvonu, které rozeznívají celý text. A pod nimi vyvstává jiná hudba, hudba, jež je komponována různě intenzivním opakováním slov, slovních spojení a vět. Jeho intenzita je závislá na síle citového prožitku (tam, kde se básník nechá unést, opakuje stejná slova víckrát v jedné větě a znovu pak ve větách následujících). Ukažme si to na příkladu:

Vidíte, já ještě žertuji: Buďto se blíží konec světa, anebo Bůh trpí. Rozhodně, rozhodně, rozhodně: Bůh trpí – ale co já s tím mám dělat? Moje matka byla přece svatá, také moje první milenka zemřela šílená a Pavla Kyticová obětovala za mé slovo celý svůj život a celé své spasení, jako Maria z celého srdce obětovala svůj život Kristu Veleknězi: Bůh jistě trpí, já to cítím, já to vím, ale co JÁ s tím mám dělat? Přece jen jsem jenom staropenzista kaplan, to přece není žádná veličina: proč, proč, proč tedy já, zrovna já mám to vědět a tak nestydatě cítit? Ale tak nestydatě, že na žádné kurvě se to ještě tak neukázalo! Bůh asi trpí, poněvadž tuhle tomu nemůže rozumět člověk. Co chcete od ženy, vy slavíci noci, když si nemůže pomoci Bůh? Scípňte, scípňte jak prašiví psi, neboť trpí-li člověk, netrpí Bůh.

Pane B. M. P. , to je vám komedie, to je vám sranda! Já bych vám něco řekl – počkejte chvílku – počkejte 30 let, až vás někdo kopne, protože, inu, - protože vám není 33 let, jak bylo Ježíši Kristu, když naplnil svůj věk. Když mně bylo 33 let, já měl lásku.

Počkejte, pane B. M. P. , já....“

V úvodu citované pasáže se Deml obrací na Bohumila M. Ptáčka (zde není oslovení přímé, ale vyplývá z kontextu) – *Vidíte, já...* Posléze se objevuje způsob zvukového zvýraznění textu, jež jazykovědci nazývají epanostrofa – na konci věty čteme poslední dvě slova – *Bůh trpí*, pak se třikrát jako vsuvka opakuje *rozhodně* a spojení slov *Bůh trpí* se objeví hned na počátku následující věty. Ani za další větu by vás zřejmě učitel slohu na základní škole nepochválil, opakuje se přídavné jméno *celý* a spojení *obětovala svůj život*. Následuje *Bůh trpí a smršť* otázek „proč já“, v nichž podstatné jméno „já“ je opakováno často a s velkým důrazem (jednou je na vrcholu souvětí graficky zvýrazněno⁴³) a slovo „proč“ je zopakováno třikrát za sebou. Za připomenutí stojí také začátek posledního souvětí v prvním odstavci citovaného úryvku – *Scípňte, scípňte jak prašiví psi...*, kde je jasně zřetelná vzestupná gradace jazykového projevu (tzv. klimax).

Další odstavec je opět uvozen oslovením, tentokrát zcela konkrétním, a paradoxním zvoláním *to je vám komedie, to je vám sranda!* Dvakrát významově téměř totožné vyjádření, dvakrát stejný začátek. Pozoruhodná je následující věta, která cele odpovídá mluvené řeči – básník říká: *Já bych vám něco řekl*, pak se zamyslí, graficky znázorněno pomlčkou – *počkejte chvílku* a ještě jedna odmlka, než autor upřesní – *počkejte 30 let, až vás někdo kopne, protože, inu“* opět pomlčka a znovu *protože*, než plynule dokončí souvětí.

A další výzva k posečkání a oslovení B. M. P. v začátku dalšího odstavce.

⁴³ V originálním textu kurzívou, v mém přepisu pro tuto práci jsem toto „já“ odlišila velkými písmeny, neboť přepis je sám psaný kurzívou.

Opakováním je zde dosaženo dvojího účinku – jednak zrytmizování textu, jednak zvýšení jeho dynamiky. Výpověď je přerývavá, vyjadřuje tak bolest, kterou básník prožívá.

3. 1. 1. 2. 3. Náhlé změny témat

Změny témat pro sebe nepotřebují nové odstavce, Deml je rád provádí v rámci jednoho a tyto změny jsou jen zdánlivé, neboť je vždy mezi nimi nějaká souvislost, více, či méně očividná. Spíše, než že by přeskakoval, řadí témata za sebou formou asociací. Například:

Slíbil jsem paní Zezulové (to je ta moje umírající selka), že umru spíš než ona. Jakmile nás přestane milovat člověk, od kterého jediné si to přejeme, už jsme zemřeli. V další větě změna tématu, nebo spíše návrat k dříve zmiňované události: To lýtko tehdy vykousla Zezulce rozlícená svině, matka toho chyceného selete. Nevím, pane B. M. P., nezapomněl-li jsem vám to říci. Následuje další změna: Necítím se zdráv. Tou cestou do Třebíče jsem nachladl, dostal jsem horečku,... “ Přes popis svého stavu a toho, jak se s ním vypořádal, se dostane k přípravě čaje, přičemž jej nezapomene nabídnout Bohumilu M. Ptáčkovi, ač upozorňuje, že ho nejspíš špatně připravil, že voda byla ještě syrová, nebo on nemá už žádnou chuť. Další věta: *Říkají, že při agónii ze všech smyslů nejdéle funguje sluch. A hned na to: Možná, že píšu, možná že tuto noc sedím sám ve svém velkém domě...* “ – úvaha, zda-li všechno, co prožívá, nejsou vidiny z očiště, načež dodává, že v očiště se trpí v naději, ale o tom, jak trpí on, promlouvá sen, který se mu ráno zdál: *listonoš mi přinesl hrst korespondence a zahlédl jsem v ní i dopis se známou adresou, své jméno psané na obálce zbožňovanou rukou a já žádného toho dopisu neotevřel a položil jsem je všechny na stůl a ruce mi klesly, a tak jsem procítl a nad mým schodištěm žárovka ještě svítila a bylo již ráno. Není nic smutnějšího než lampa za bílého dne, kterou zapomněli zhasnout. Možná že ani nezapomněli, ale ruka už neměla síly, aby to zbytečné světlo zhasla.*

Tento příklad ilustruje nejen změnu témat v rámci jednoho odstavce, ale podobně je tomu mezi jednotlivými odstavci (a samozřejmě mnohem výrazněji to můžeme vnímat, neboť jsou témata od sebe oddělena). Jeden problém asociuje další, a protože každá věc je v myslí básníkově důležitá, je potřeba o něm psát, neboť jinak by výpověď nebyla upřímná.

3. 1. 1. 2. 4. Čas v Zapomenutém světle

Hned v první větě, která následuje po dopise Bohumila M. Ptáčka, se dozvídáme, že je 11. září (a dle datace dopisu víme, že se píše rok 1934), to je základní čas Zapomenutého světa, říkejme mu přítomný. První „jiný“ čas, o němž autor mluví, je „včerejší noc“, kdy nespal a usnul až k ránu a zdál se mu sen, jenž také vypravuje. Po určitém spočinutí v přítomném čase, se vrací o týden zpátky, aby vyprávěl o setkání s panem Mládkem v Karlových Varech a učinil tak Ptáčkově příklad své zapomnětlivosti. Z přítomnosti odbočí jen při zmínce o tom, jak na Boží hod byl v Sarajevě a posléze, když vypráví, jak „včera večer“ byl u umírající ženy. Přesně Deml datuje svůj návrat z Karlových Varů do Brna, říká: *to bylo památného dne 3. září 1934.*

Na zajímavý příklad posunu v čase se podívejme v této pasáži:

Byl jsem včera u něho v Třebíči⁴⁴, kde mají tu světoznámou, překrásnou, jedinečnou baziliku svatého Prokopa. Ale já nebyl v té bazilice, ale nedávno v Náměšti nad Oslavou setkal jsem se s panem děkanem Richardem Tenorou, svým milým přítelem, bylo to na nádraží, on se mne nikterak nenadal, kdosi mne upozornil, že pár kroků ode mne stojí můj přítel děkan Richard Tenora, ale já se neobrátíl, abych pověstnou a zaslouženou cudnost svého přítele neuvedl do rozpaků...

Pominu nyní ironii vyjádření, když básník mluví o tom, jak jeho přítel se stydí za to, že s ním má promluvit, a soustředím se na výpověď o čase. Z přítomného času nás vypravěč prostě uvede do předešlého dne, který strávil v Třebíči. Zastaví se u baziliky a hned v následující větě dodává, že v ní nebyl a náhle poněkud nelogicky přeskočí do jiného času a prostoru – *Ale já nebyl v té bazilice, ale nedávno v Náměšti nad Oslavou setkal jsem se...* Pro další vyprávění je první věta o Třebíči a bazilice nepodstatná, tvoří pouze jakýsi přechod mezi zmínkou o Miloši Dvořákovi v předešlém odstavci a příběhem o setkání s Richardem Tenorou, který se stal ještě dříve. Avšak o něco později se dozvídáme, že Richard Tenora čekal na své hosty a měl je do té baziliky zavést na prohlídku, tudíž ona zmínka nebyla tak nedůležitá, jak se na první pohled mohlo zdát.

Víme už tedy, že Deml byl „včera“ v Třebíči a také „včera odpoledne“ navštívil v nemocnici umírající selku. Selku on před dvanácti lety miloval (dále v textu říká před třinácti lety), ale dnes už *ve svém srdci nemám pro ni docela žádného citu.* Časy, v nichž je

⁴⁴ U přítele Miloše Dvořáka.

příběh jejího umírání vyprávěn, různě přeskakují. Tam, kde básník říká „včera“, je selka v nemocnici, den před tím je ovšem ještě doma, neboť v Tasově v noci hoří a zatímco se všichni obyvatelé sběhli k požáru, kněz jde ve dvě hodiny po půlnoci navštívit Marii Zezulovou, později píše, jak ji ve tři hodiny ráno odvezli do nemocnice. Dříve se však dozvídáme se, že za ní chodí už skoro čtrnáct dní a před dvěma lety, že jí svině vykousla lýtko. Pak zmiňuje, že po návštěvě selky ve špitále přišel za přítelkyní Anežkou Nožičkovou do Kočičiny (předměstí Třebíče). Mezi vyprávěním o návštěvě paní Nožičkové a úvaze o tom, jak každý od něho utíká a že národ český o něho nestojí a on tedy bude psát německy, jíž vyvolala vzpomínka na příhodu z bosenského regimentu, kterou mu povídal přítel Karel Veselý, náhle zmíní, že *právě tu mou selku z nemocni přivezli, a vidím, že s ní přivezli i ty hrozny a meruňky a piškoty, které jsem jí předevčírem daroval*. Z toho vyplývá, že přítomný (základní) čas se o den posunul. Dosud Deml říkal, že selku navštívil včera, nyní už je to předevčírem. Je tedy 12. září a básník opět *dnes v noci* navštívil selku, načež o něco dále *když jsem dnes ráno Zezulce nesl naposled Tělo Páně...*, těžko říct, jestli myslí noc, která onomu ránu předcházela, nebo noc, která následovala.

Když pak říká: *předevčírem měl jsem v hlavě překrásnou báseň*“ a později vypráví, jak mu bylo zle a toulal se nočním Tasovem doprovázen psem Bubáčkem a všichni spali, jen u Zezulů se svítilo a oni neměli kam jít, tak se vrátili domů a nemohli spát, jsem v určení času zcela ztracená. Další datace je totiž z 22. září 1934, je zmíněna v souvislosti se článkem v Lidových novinách. O několik řádků výše Deml popisuje, že Marie Zezulová má veliké bolesti a lékaři už ji opustili. Dále se o Zezulce mluví vždy v přítomném čase, dokud nenastane čas její smrti. Nyní je použit předminulý čas – je minulost, která předcházela tomu, co už se stalo a o čemž je z přítomnosti vyprávěno.: *než zemřela Zezulka, tu noc poslední byl jsem u ní*. Noc předtím než zemřela byl tedy u ní a mazal jí prsa vepřovým sádlem, aby jí ulevil od bolesti. Následující ráno je úterý, toho dne tedy měla podle všeho, co se zatím čtenář dozvěděl, zemřít, ale je popsáno, jak jí bylo velmi zle a jak už rozsvítili hromničku a poslali pro děti, ale selka ještě přišla k sobě. Zavolali tedy lékaře, dal jí injekce a *přesně třetího dne nato zemřela*. Přesněji na konci knihy autor prozrazuje, že zemřela ve čtvrtek ve čtyři hodiny a v sobotu ji pochovali. Je tedy jisté, že ve vyprávování v čase přeskakuje, neboť prsa ji mazal v noci ze středy na čtvrtek, ač chronologie výpovědi tomu neodpovídá.

Čas tedy v Demlově pojetí nemá příliš velkou váhu, neboť trpící člověk svou bolest neměří konkrétním časem, ale abstraktními pojmy dlouho a věčně – *nikdy jsem nevěděl a nepočítal, jak dlouho to trvá, a říkají, že blaženost nebo zatracení může trvati po celou věčnost*. Čas také postrádá svou lineárnost, protože asociovaná výpověď ji nutně musí rušit.

3. 1. 1. 2. 5. Hledisko vypravěče

I když bychom o Zapomenutém světle mohli říct, že je psáno konkrétním životem, že je odrazem života svého autora, nesmíme nikdy podlehnout dojmu, že je jím samým. Vždy je to právě jen odraz, nacházíme se ve světě fikce, kdy každý pocit podléhá určité literární stylizaci. Proto bychom neměli zaměňovat Jakuba Demla – autora díla, s Jakubem Demlem – vypravěčem díla. Jaký je v tom rozdíl? Docela zásadní, neboť Deml – autor záměrně vybírá to, o čem ve své knize bude psát, to poté využitím jazykových prostředků a určitých stylistických principů tvaruje tak, aby bylo dosaženo co nejupřímnější výpovědi. Čtenář se ale nikdy nedozví, které myšlenky vynechal, které zjemnil či které přiosřil. Také si čtenář nesmí udělat obrázek o lidech, které si Deml do knihy převzal ze svého života, neboť jejich použití pro kladné i záporné situace podléhá básnickovým sympatiím či antipatiím a rozhodně bychom například Jaroslava Durycha nebo F. X. Šaldy či Arne Nováka neměli posuzovat z hlediska Demlova pohledu. Vnímejme je tedy v kontextu díla pouze jako literární postavy.

Toto k řečenému poznamenává Martin C. Putna:

*„Deml vstupuje do textů svou masivní tělesnou a duševní skutečností, touží, aby ona zůstala zvěčněna v nich – aby texty byly otiskem jeho psychofyzické osobnosti, jeho ŠLÉPĚJÍ. Pochopitelně, že kamufluje, ulhává, reinterpretuje – že chce, abychom ho viděli tak, jak on sám si přeje. Nic to nemění na INTENCI autorově, která je jasná: V textech Jakuba Demla jde v nejhlubší podstatě o Jakuba Demla!“*⁴⁵

My ovšem od osoby autora Demla odlišíme Demla jako vyprávěcí strategii: Poté, co si čtenář přečte dopis Janu Amosi Vernerovi (Skautíkovi), vypravěč vstupuje do textu, aby čtenáři řekl, že v Československém rozhlasu měl přednášku Život, já jej vidím a když přijel domů, čekal ho dopis Bohumila M. Ptáčka, který následně cituje. Posléze mnohokrát oslovuje Bohumila M. Ptáčka a dále mluví v 1. osobě singuláru o sobě – není tedy vševědoucím vypravěčem, je vypravěčem toho, co sám ví a prožívá, výpověď je proud vědomí, jež podléhá jeho pocitům, jeho neštěstí a událostem, které se ho dotýkají. Většina textu je vyprávěna v 1. osobě, ale někdy Deml strategii mění jako například v tomto případě: *Lituju, že jsem nebyl aspoň ženou. Kdybych já byl ženou, zamiloval bych se do Jakuba Demla. Ale kdyby Jakub Deml byl ženou, jistě by byl porodní asistentkou, jistě by si nic lepšího nepřál.* Ve stejném odstavci se singulár mění na plurál – *Co se dá dělat? Umřem.* A v dalším odstavci zobecňuje,

⁴⁵ PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu*. 1848-1919. s. 501. ISBN 80-7215-059-6.

1. osoba se mění na 3. , ač čtenář ví, že Deml stále mluví o sobě: *Nakonec nezbyvá člověku ani jediný člověk, ani Skautík.*

3. 1. 2. Dodatky

Za samotný text Zapomenutého světla z roku 1934 připojil Jakub Deml roku 1935 Dodatky. Vysvětluje, jak byla kniha zkonfiskována a na devíti místech začerněna. *Vyjde-li tato kniha ve vydání novém, to nezávisí ani od autora, ani od státu, ani od Církve, nýbrž jediné od českého a německého národa a od jejich smyslu pro pravdu a spravedlnost.* Sčítá další rány, které mu byly uštědřeny – odsouzení knihy hraběnkou Sweerts Sporákovou či „plivanec“ P. Anselma pro urážku Církve, Panny Marie a ženství, jíž se v Zapomenutém světle dopustil. Dodatky jsou přetřhané, některé začínají třemi tečkami a také končí neuzavřené.

3. 2. Motivická výstavba textu

V této kapitole se pokusím vybrat ze Zapomenutého světla základní motivy a definovat jejich působení v textu. Slovo „motiv“ už zde padlo víckrát, označujeme jím základní dynamickou složku díla, která vytváří epickou dějovost nebo lyrické napětí. Z motivů je vystaveno téma díla, jež rozlišujeme na hlavní (o čem vypovídá celé dílo) a dílčí (a čem vypovídají jednotlivé části textu).

3. 2. 1. Motiv smrti

Zcela zásadním motivem nejen v Zapomenutém světle, ale v celé Demlově tvorbě je smrt. Jak jsem již uvedla v autorově životopisu, výčet zemřelých blízkých byl vysoký, už jako dítě přišel o polovinu sourozenců a maminku. Smrt Otokara Březiny na sklonku dvacátých let a úmrtí Pavly Kytlicové na počátku let třicátých odstartovalo množství nešťastných kroků,

kterými Deml došel k naprostému zoufalství. V tomto zoufalství se smrt jeví jako vysvobození od utrpení – *Kdyby mně národ popřáti ráčil, abych směl popsati tuto strašnou noc, kdy pod hvězdami svítily v mém rodišti „samohaše krvavé“ a kdy jsem záviděl milé Zezulce, že smí umřítí...!* Pokojná smrt, po které básník touží, je v ostrém kontrastu s tou, která je mu dána - *Ježíši Kriste, smiluj se nad mou smrtí, je tak hrozná, že bych to byl nikdy netušil!* Deml se ptá Boha, proč ho nechává umřít tak sprostě a v takové hanbě? Bůh trpí, svět se řítí v trosky, ale proč zrovna on to musí vědět a cítit?

A to psychické utrpení, ve kterém je mu určeno zemřít, poznává téměř hmatatelně v umírání prosté selky ve špinavé světnici plné much, jež se zcela nepatřičně kolem jejího úmrtního lože páří a v křiklavé lhostejnosti jejího okolí, které si klidně žije dál svým životem, zatímco ona se kroutí v bolestech. Kněz za ní chodí a snaží se pomoci jí v jejím utrpení. Přestože o jeho zdraví a zdar se nikdo nestará, on cítí, že je povinen jí v těchto těžkých chvílích být oporou. *Muž je zodpovědný za svou ženu. Já se této zodpovědnosti nikdy nezřekl, Bůh je mi svědek.*

3. 2. 2. Motiv noci

V hrůze vidění nočního, když připadá tvrdý sen na lidi, strach držel mne, a třesení, a všechny kostí mé poděšeny byly... , cituje Deml ze 4. kapitoly knihy Jobovy. Motiv noci pojí se strachem a se smrtí. Noc je zlá, nepřináší žádnou útěchu, když člověk nemůže spát a usne-li, pak děsivé sny jeho spánek provázejí. Není místo v textu, kde by noc na sebe brala kladnou podobu, bojí se jí Jakub Deml, bojí se jí umírající Zezulka, bojí se jí šedesátiletý muž, který si vzal mladičkou ženu. *Ale jsou květiny, které rozkvétají a voní jenom v noci. A také jsou motýlové, kteří poletují a se radují jenom v noci. Takový lišaj smrtihlav. A jeho smutná Oenothera.*

Noc a smrt Demla okrádají o všechnu krásu, znamenají naprostou destrukci.

3. 2. 3. Motiv slunce a světla

Temné motivy smrti a noci žádají si protiklad. Nabízí se motiv slunce, či světla, ovšem podíváme-li si na něj blíže, zjistíme, že zůstává bezútešný, neboť marnost a zoufalství

konečně zvítězilo a utrápená duše nevidí cesty ven. *Nikdy bych si nepomyslel, že moře, tichoucké, plným sluncem ozářené moře může být tak bezútěšné. Ani sám Anděl Hospodinův, kdyby se teď vedle mne postavil, mne nepřesvědčí, že tam naproti za horizontem je ještě nějaký břeh. Jak dlouho je možno vdechovat a vydechovat plameny?* Třikrát se v této pasáži objevil motiv slunce – světla, nikdy však nepovznáší a nepřináší úlevu. Poprvé je to slunce, které ozářilo moře, napovrch představa příjemná, uklidňující, ovšem při představě oceánu beznaděje ani slunce nepřinese úlevu, spíše umocní jeho nekonečnost. *Ani Anděl Hospodinův – anděl je vnímán jako bytost prostoupená světlem, ale ani andělské světlo by nedokázalo zlomit básníkovu bídu, neuvěřil by mu. A nakonec plameny – světlo ničivé, negativní, jež má blízko k noci a ke smrti spíše než ke dni a k životu. Plameny se v Zapomenutém světle objevují v ničivém kontextu také, když Deml popisuje, jak v Tasově hořelo. Do protikladu se tu dostává jejich devastující síla se světlem hvězd (hvězdy bývají vnímány jako naděje, jako ostrůvky světla v temné noci) – *na východě plá rudá záře, vidím žhavé jiskry vyletující ze sopky a svítící oblaka rudého kouře, všechno se to vyvaluje za Havlcovým kopcem, nebe je červené ohněm, což je příšerné, když svítí hvězdy---**

Jinde zase Deml říká, že slunce se zatmělo a svět se rozpadá a ptá se, proč on tím má trpět, on ho přece nestvořil. Zatmění slunce znamená, že destruktivní mocnosti zvítězily a zakryly nadějně světlo.

Jsou také světla, která přijdou příliš pozdě *-my už dávno nemilujem tam, kde nás ještě milují, nebo odcházejí příliš brzy my ještě milujem, kde už ani nevěříme, ani nemůžeme doufat. A jsou světla, která nám vezme smrt – *Také dveře našeho života se zavrou a my už těch světél neuvidíme.**

Slunce je v Zapomenutém světle sice protiváhou smrti, ale smrt vítězí a v jeho světle je ono vítězství zvyrazněno ve své nevyhnutelnosti, ale i okrášleno nepřiznanou, ale tušenou nadějí. Oči umírající selky odrážely všechnu bolest a lásku a zazářily ve chvíli smrti tak, *jako slunce, nežli docela zapadne, ještě vyšlehne všemi svými paprsky.*

Světlo tedy znamená naději, ale zároveň nám může ukázat i absolutní beznaděj a marnost – *Ježíši Kriste, smiluj se nad tou duší, kterou miluji, a dej jí světlo, aby uviděla, jak jsem ubohý!* Nebo v jiné pasáži, kdy Deml hovoří o lampě, kterou zapomněli zhasnout a ona zbytečně svítí v bílý den.

3. 2. 4. Motiv lásky

Ani láska neobstojí proti temným motivům, neboť zde není nahlížena jako vysvobození, ale naopak jako příčina zoufalství. Pokud člověk miluje a jeho láska nenajde porozumění (a snad ani nepotřebuje opětování, ale právě alespoň porozumění) a pokud člověk pro lásku pracuje a nedostane se mu ocenění, nýbrž naopak odsouzení, nic už na zemi ho nezajímá a nestojí o lásku dalších lidí.

3. 2. 5. Motiv květiny

Květina patří mezi jakési neutrální motivy, její krása není zpochybněna, ale nač je jí třeba, když ji člověk neocení, ba ani ve své zatemnělosti nedokáže uvidět? Je tak postavena do stejné roviny jako Demlovo dílo – má smysl psát, když není nikdo, kdo by o to stál?

3. 2. 6. Motiv jazyka

Jazyk hraje v komunikaci mezi lidmi bezesporu ústřední roli. A je také spjat s národní příslušností. Pokud Deml mluví v českém jazyce, touží, aby mu český národ rozuměl. Některé myšlenky a city ovšem lépe vyjádří v cizím jazyce, nebo se za něj utíká. V jedné pasáži vypravuje, jak se mu zdál sen o vznešené ženě, která s ním hovořila německy. On, přestože píše, že jeho němčina je dětská, dokonale rozuměl všemu, co říkala, a sám pak pronesl slova, jež zatoužil umět říci tak krásně v češtině – *Bože, kdybych toto já uměl říci po česku, co bych za to dal!* Ale shledává, že i kdyby to dokázal, není pro koho psát – ani česky, ani německy, ani latinsky.

Druhým problémem jazyka je nepochopení si mezi lidmi, ač mluví stejně a používají stejná slova. Takto Deml vypravuje o tančících milencích – mladík slečně řekl, že je jeho ideál a ona si to slovo spojila s ochranným prostředkem Ideál, který inzerovali v nějakém ilustrovaném časopise. *Od té doby, co se zavrhla klasická filologie, nemůžete se domluvit ani se svou milenkou.*

Jediným jazykem opravdové moudrosti, která už seznala, že je zbytečné promlouvat k těm, kteří nejsou schopní jí porozumět, je mlčení.

3. 2. 7. *Motiv ženy*

Žena – Demlovu mysl zaměstnává neustále. Hledá způsob, jak se k ženství postavit, nedokáže se ubránit jeho smyslnosti a imaginace básníka pracuje neúprosně, ač jeho kněžské povolání vyžaduje odstup. Dokonce jednou vzpomíná, jak profesor pastorálky studentům bohosloví radil, aby byli k ženám vždy a všude hrubí a sprostí, ať je raději urážejí, než aby se k nim chovali laskavě. To je ale Demlovi bytostně cizí, nemohl se podle toho návrhu řídit, nikdy by tak nenapsal žádnou knihu, ač ví, že by si *ušetřil tak sprostou a potupnou smrt*.

V Bibli hledá odpověď na to, jak se jako kněz může k ženám chovat, zda-li je může líbat a dochází k závěru, že ano, protože polibek je neutrální⁴⁶.

Básník říká, že miluje Pannu Marii v každé ženě a když nějakou miluje, je to sestra⁴⁷, takto ji i oslovuje (a zde má zřejmě na mysli hraběnkou Kateřinu Sweerts Sporck), říká: *Sestro, kdo vás tak zkažil? Já přece ne!...* Nejvyšší forma lásky ženy k muži je láska mateřská. O Pavle Kytlicové říká: *...tato moje milenka, která mne tolik milovala, že jí nestačilo býti mojí sestrou, proto si od Boha vyprosila, že se ve čtyřech letech svého pozemského života, neporušivši panenství, stala mojí matkou.*

Ženy Demla lákají svou fyzickou přitažlivostí, chtěl by líbat jejich stehna (až ke kořenům), touží po jejich lásce a péči. Má pro ně zároveň velké porozumění a uznává, že ženy mohou trpět tolik jako muž, ba více, mohou trpět tolik co kněz.

⁴⁶ Viz. Kapitola o statických složkách Zapomenutého světla.

⁴⁷ Vztahem Demla k ženám se zabýval Martin C. Putna v závěru své studie o Demlovi v knize Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918, přičemž se řešil otázku, zda Deml jako katolický kněz porušil celibát (neboť celý život se po jeho boku pohybovaly ženy a zdá se nepravděpodobné, že by ho vydržel) a z jistých narážek jeho současníků a odkazů z jeho díla dochází k závěru, že je možné, že Deml celibát neporušil, neboť pro jakýsi tělesný nedostatek (pohlavní nedospělost) ho ani porušit nemohl. Na základě těchto poznatků vysvětluje, co znamenají „sestry“ v Demlově díle – „*touhu po vztazích BEZ ERÓTU, bez nároku, bez dobývání, trhání a požírání.*“ Viz. PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918.* Praha, 1998. s. 511. ISBN 80-7215-059-6.

3. 2. 8. *Motiv nohy*

Věřím v život věčný a vím, že všechna stehna z hrobu povstanou a mezi nimi také dvě stehna, která jsem toužil líbat, a Bůh mi je přiřkne, poněvadž je spravedlivý, a moje věčná blaženost bude pozůstávati v tom, že se mně navěky dovolí líbat tato dvě stehna, docela nahoře, docela u kořenů, poněvadž jsem básník a katolický kněz a prokletý člověk.

Motiv nohy se v Zapomenutém světle objevuje často a to ve dvou významech. Jeden v sobě nese erotický akcent, Deml říká: *Nemyslím na nic jiného než na ta stehýnka až ke kořenům.* Druhý význam je spojen s výkladem biblického citátu, který jsem rozebírala v kapitole o statických složkách. Nohy nesou člověka po světě a šlapou v jeho špíně, proto vyjádřením nejvyššího vděku a úcty je jejich líbání. Máří Magdaléna líbá nohy Ježíše, když vstane z mrtvých. Jakub Deml cítí jistou blízkost k nohám, protože i on se brodí ve špíně a za toto utrpení touží po nějakém zadostiučinění, kterého se mu však nedostává.

3. 2. 9. *Erotické motivy*

Erotické motivy byly hlavním důvodem pro to, aby bylo Zapomenuté světlo hned po vydání policejně zabaveno a na devíti místech začerněno. Bolest poté, co byl odmrštěn láskou a potupen čtenáři českého i německého národa, natolik narušila jeho soudnost, že on - katolický kněz, jehož citlivým smyslem básníka nemohla uniknout přitažlivost ženy, jal se vydat svědectví o onom sporu duše s tělem. Vytýká Bohu, že mu dal oči, jež neumí nevidět krásu žen a nechal ho napospas tomuto utrpení. *Ježíši, Ježíši, ale kdo to má vydržet? To stehno je přece MÉ (Oberschenkel), Tys mně je daroval!*

Nejen vlastními erotickými touhami Deml dílo naplňuje. Mluví například o tom, jak mnohá umělecká díla, jež obdivujeme pro jejich krásu (a snad čistou či božskou krásu) vytvořili umělci sexuálně zvrhlí (v případě Boženy Němcové, kterou zmiňuje, bychom snad měli říci, že v dobovém kontextu byla spíše příliš sexuálně svobodná, než zvrhlá). Cituje z Nonantur lumina: *Pochyťte hvězdy, poskvrnily se všechny!* Naráží například na Verlainovu homosexualitu nebo říká, že o Dostojevském je známo, že *měl rád přirození malých děvčátek.*

Jinde popisuje zmatek kolem lože umírající ženy, mimo jiné i to, jak se mouchy kolem hlučně požívají a je jim jedno, že je to místo morálně naprosto nevhodné. Zamýšlí se, že

kdyby lidský koit měl býti doprovázen takovou vřavou a slávou, jak by hřměla ulice a jakých by k tomu bylo potřeba křídel!

Otázky celibátu a Demlova panictví nezůstávají nedotčeny, ale z narážek, jež autor činí, je zřejmé spíše to, že celibát zůstal zachován a kdyby tomu tak nebylo, i Bůh by jej pochopil – *Kdybych já miloval ženu a kdybych jí řekl, že před dvaceti lety jsem porušil celibát, a kdyby ona mně za rok na to řekla, že jsem zločinec, Bůh všemohoucí a spravedlivý mezi čtyřma očima a docela potichu jí řekne: NOLI ME TANGERE! Ona ovšem neumí latinsky, a proto tvrdošijně říká: NOLI ME TANGERE!*⁴⁸

3. 2. 10. Motiv očí

Smysly vytvářejí spojení člověka s vnějším světem, jejich prostřednictvím si vytváří konkrétní představu o realitě. V Zapomenutém světle hrají ústřední roli, smyslovost a tělesnost jsou typickými znaky Demlova literárního projevu.

Motiv očí se poprvé objevuje v Demlově podobenství o životě básníka, který je popisován jako peklo, *poněvadž mu dali dětskou nevinnost a zasvětili ho v tajemství prvopočátečního hříchu*. Ženy mu nikdy neodpustí, že mu už v kolébce nevypíchlí oči. Ty oči, které vidí krásný sen a ničeho už nepotřebují. Ač je na malinké lodičce a všude kolem bouří moře, z toho snu ho nikdo nemůže probudit, až jeden člověk tichounce mu zašeptá do ucha, že jeho sen je lež a on mu jí ukáže. Když jeden chce ukázat, druhý musí vidět. Veškerá komunikace mezi spácem a tajemným člověkem dále probíhá prostřednictvím očí – spáček se probudí, vytřeští oči, podívá se na *záhadnou tvář* a vrhne se do moře. Bylo VIDĚT, jak padnul do *chřtánu vln* a už ho nikdy nikdo NESPATŘIL.

Jinde je motiv očí použit ve spojení s dalšími smysly, když Deml popisuje, co je třeba k tomu, aby se ocenil poctivý samožitný domácí chléb, poznání světa smysly je dokonce základní podmínkou (kromě toho, že se musíte narodit ve chlévě anebo v jeho blízkosti) – *téměř od mateřského prsu musíme svým nosem vědět..., musíme vědět, vidět a slyšet a také vlastními ušima, vlastním jazykem, vlastníma očima, kolenama a rukama a vlastním srdcem a vlastní krví a duší zkusit, co je to píseň mariánská,*

⁴⁸ Noli me tangere! – Nedotýkej se mě.

Oči jsou také zrcadlem vnitřního světa člověka, každý silný prožitek je v nich zřejmý – *umírající voják na bojišti touží, aby ještě jednou se na něj zadívaly oči jeho matky. Jaké asi byly, když dobrovolně počala?*

Poslední pasáž, kterou zmíním v souvislosti s motivem očí, je loučení selky Zezulové s rodinou, když odchází z tohoto světa. O tomto úryvku jsem již psala v souvislosti s motivem slunce, v něm se totiž tyto dva motivy – slunce a oči prolínají v působivé metafoře – byla v té chvíli velice krásná, neboť její pohled, v němž se soustředila všechna bolest a všechna láska, připomněl básníkovi slunce, jež naposledy vyšlehně svými paprsky, než zapadne.

3. 2. 11. Motiv pravdy

Pravda každého člověka je jiná, míní Jakub Deml a v hlavě zrodila se mu báseň o Pravdě, v níž měl všechny ty pravdy pěkně zřymovány. Pravdy jsou stavěny nejprve do protikladů – *Je pravda denní a je pravda noční. Pravda nemocných a pravda zdravých. Pravda dětí a pravda dospělých. ...atd.*, dále už jsou jmenovány pouhým řazením, jak básníka napadaly – ..., *a pravda 45leté nemocné, nervózní, arogantní hospodyně, která svého chlebodárcem považuje za zouvák, a pravda psa a pravda kavky a pravda lilie....* O několik stránek dál ve své básni pokračuje, nejprve veršovaným úryvkem básně, posléze opět vyjmenovává pravdy, tentokrát pravdy konkrétních lidí a tento výčet uzavírá: *a nejsmutnější ze všech pravda Jakuba Demla.* A zase nechá řeku textu trochu uplynout, než si vzpomene, že zapomněl na pravdu svých nejlepších přátel: *Ing. St. Rosta z kostelního referátu, děkana Richarda Tenory a prof. Františka Jecha.*

Jindy se motiv pravdy objevuje ve spojitosti s motivem ženy – *Ve své vůli má žena vždycky pravdu před Bohem, ale vpravdě nemá nikdy pravdu, proto dí svatý Pavel: „Žena muži poddána buď!“ A jenom Panna Maria směla říci: „Muže já nepoznávám.“* V této chvíli se úvaha vypravěče obrací k ženě, jeho hledisko se mění, když začne mluvit ve 2. osobě: *Myslíš-li, že mne nepoznáváš, sama sebe klameš a pravdy v tobě není.* Ve 2. osobě a také k ženě mluví v souvislosti s motivem pravdy i v jiné pasáži: *Je pravda noční a je pravda denní. Je pravda slunce a je pravda tmy. Je pravda života a je pravda smrti. Podle pravdy noční a podle pravdy smrti není mi dovoleno políbiti tvé stehno.*

Ještě jeden příklad motivu pravdy ukážu. Když Deml vypravuje jednu z částí příběhu umírání selky Zezulové, zmiňuje, že jednou byl při tom, když v jejím domě byla na návštěvě žena z druhého konce Tasova. Nemocná usne a Zezula vysloví myšlenku, že jeho žena zemře

nejdéle do rána, načež se Deml zhrozí, ať mlčí, že umírající leckdy předstírají, že spí, aby se o sobě dozvěděli nahou pravdu. A je tomu tak i v tomto případě. Umírající lže svým spánkem, aby jí byla osvětlena pravda o vlastní smrti.

3. 2. 12. Motiv čistoty

Čistota není v textu absolutní. Bere na sebe podobu očišťování, nebo naopak poskvrnění. Je tedy ideálním, ale těžko udržitelným stavem. V úvodním dopise píše Deml Skautíkovi, jak pro umírající Pavlu Kytlicovou v celém Tasově nenašel čistého a měkkého hadru, kterým by si mohla utírat rty. A teprve po její smrti našel ve svém domě celou sadu měkkých a čistých utěrek.

Pokud mluví o čistotě, již bylo dosaženo, je to ironie – *Vy všichni jste cudní a neposkvrnění! Proto vám Bůh dal právo soudit Jakuba Demla.*

Deml sám sebe přirovnává k nohám, které se špiní v prachu ulice, tak jako *Jakub Deml, který tak rád se špiní* a na prvních stránkách textu žádá Bohumila M. Ptáčka, ať sebere všechnu špínu a hodí mu ji na hlavu. Když pak říká, že nemine den, aby nebyl pod psa ponížen, přiznává, že to by ho mohlo očišťovat, ale když člověka zradí vše, čemu se obětoval a ani Bůh se ho nezastane, není mu pomoci.

V jedné pasáži se Deml zamýšlí nad tím, že autor Božské komedie byl *veliký prasák a ještě větší sviňák. Tento rys Dantovy povahy objevuje se teprve po šesti stech letech.*, říká Deml a podobnost vidí v erotické perverzности Paula Verlaina, Boženy Němcové a Dostojevského. Pak mluví o tom, že když je polský hotel *zasviněn*, postaví vedle zbrusu nový čistoučký. A to vše se *dověděl tam, kde jsem to dovědět neměl, jsa vázán slibem čistoty.* Čistota je tedy vnímána jako čistota morální.

3. 2. 13. Motiv rodného kraje, domova

Rodný kraj začal získávat významu v Demlově díle v době, kdy se natrvalo odstěhoval do svého rodiště Tasova na počátku dvacátých let. Toto období jeho života je také spjato se vstupem a působením ve hnutí Sokola. Zrodil se mýtus rodného kraje a pospolitosti předků. V první polovině třicátých let se však tento mýtus začíná bořit, Tasov už není místem vytouženého domova, neboť před svým utrpením zde nenachází ochranu. Ani národní

příslušenství už Deml necítí jako domovinu, všechny jeho naděje se v době, kdy psal Zapomenuté světlo, jeví jako ztracené. Přesto se však motiv domova z díla neztratil, i když říká: *od své vlastní krve a od svého vlastního lidu nic nečekám, jsem také na to už stár, abych ještě něco čekal, mne už to naprosto ani nezajímá, co mne od života anebo od mého národa ještě čeká.*

O prostředí Tasova se čtenář dozvídá zejména z příběhu o tasovské pouti, který bratr selky Zezulové vypráví v nemocnici sestře, aby ji rozveselil. Tady se mluví o tom, jak vypadala taková událost v městečku, jaké dobroty se tam prodávaly a je představen místní dialekt, vše ovšem s ohledem na to, že se ona historika udála v minulosti.

Současný Tasov je reflektován jen povrchně, o jeho obyvatelích a zdejším životě moc nevíme. Jedině snad, že je možné navštěvovat dvě hospody (u Lišků a u Proků) a že jím protéká potok. Širší okolí Tasova je zastoupeno obcemi Medřič, Velké Meziříčí, Třebíč a Náměšť nad Oslavou.

Motiv rodného kraje se objevuje zejména jako přívlastek Bohumila M. Ptáčka – *básníku mého rodného kraje*, nebo v souvislosti s citací veršů Jana Vinaře – *slyšte, jak umí zpívat o mém rodišti.*

3. 2. 14. Motiv psa

Motiv psa se v knize objevuje jako kladný prvek i jako záporný. Kladně je nazírán zejména skrze Demlova psa Bubáčka, o němž básník mluví jako o *věrném Sancho Panzovi* a který ho provází nočními toulkami po Tasově. Bubáček je čínský špiclík, říká Deml v jedné pasáži a je to *ona a ne on. Já jsem zase naoko on, ale de facto ona.*

V záporném kontextu pak tento motiv Deml používá k tomu, aby sám sebe přirovnal ke psu (jednou se mezi psy opravdu řadí, nikoli tak, že by se ke psovi přirovnával, ale že jím je – *Blecha je příliš malá, abychom ji popadli svými zuby. To je nám psům neuchopitelné mystérium.*) – *být pod psa ponížen, trpět pod psa, jako chcípající pes, plačte nad sciplým psem, jako pes lízal byste mně ruce za tu milost...* takto psem rozumí bytost, která je nízká, ubohá, ponižovaná. Jinde zase volá: *Scípněte, scípněte jak prašiví psi...* a smrt psa je tedy považována za jednu z nejhanebnějších.

O žádné postavě si čtenář Zapomenutého světla nemůže udělat jasnou představu, jak fyzicky vypadá, neboť popisy zevnějšku v textu téměř nenajdeme. Většinou se autor spokojí buď s nějakým charakteristickým rysem (host děkana Richarda Tenory je *mladý černovlasý*

důstojný pán), nebo se jejím popisem vůbec nezabývá (Pavla Kytlicová, Karel Veselý, Lujza Kovařík). Výjimkou je pekařský učeň (*krk vlňákem omotaný a tak hubený a bledý a s hláskem jako očišťovací dušička nekřtěňátka a vůbec celý jako vymočené sladké dřívko*), druhou je popis Zezulových psa. Ten je charakterizován jako *takový blbý, tak neinteligentní pes, celý tmavě zrzavý a také oči má zrzavé a také jeho čumák je zrzavý, celý ten hnusný pes není ani jako pes, ale on vám je jak opice, kterou počala skořice se stvolem kávovníku, ten pes je rozhodně fena, je to asi mulatka a tak blbá, že by mohla čísti Arne Nováka, jenže stolice by trvala třikrát tak dlouho, - tento pes mne miluje jako Jidáš Krista: chodím za tou selkou už celých čtrnáct dní a ten pes mne vždycky vítá tak hulvátským štěkotem a tam na mne doráží, že vzbouzí celou ulici a já si musím dávat pozor na kalhoty*. Pes se jmenuje Brok a jemu náleží poslední slova Zapomenutého světla. Když po smrti Marie Zezulové, jde kněz okolo jejich domu, pes na něho kupodivu nedoráží jako vždycky, ale tázavě se na něho dívá a pak jde za ním. Před potokem se Deml otočí ke psovi:

Bročku, je mi tě líto, ale se mnou to nebudeš mít lepší. Zapamatuj si tvou dnešní lásku a důvěru, konečně tedy sám vidíš a naznáváš, že jsem nebyl zbytečnou osobou ve vašem domě a že vlastně jenom jediná já mohl bych ti něco říci o smrti, - ale to, že za žádným jiným nejdeš v této věci nežli za mnou, je nejsmutnější svědectví, jaké mně kdo může dát. Teprve dnes vidím, že i ty jsi krásný a že tvá duše trpí – ty máš aspoň mne, ale já trpím neskonale víc než ty a nemám vůbec nikoho.

3. 3. Jazyková výstavba textu

Poslední kapitola, věnovaná analýze Zapomenutého světla, je zaměřena na Demlovu práci s jazykovými prostředky. Shrňme si, k čemu jsem prozatím došla:

V kapitole, již jsem nazvala Kompozice textu jsem zkoumala, z jakých literárních i neliterárních útvarů je dílo postaveno. Přestože jde o dílo bez dějového schématu, jeho kompozice je utvářena na základě určité osnovy, jež mohla být zřetelná až po vzniku díla, stejně jako mohla být autorem promyšlena v budoucím plánu. Složky textu jsem rozdělila na statické, tedy ty, které jsou formálně uzavřené a autor přímo do jejich obsahu nevstupuje. Ty se stávají nosníky složek, které jsem nazvala dynamickými a u nichž je použití množného čísla možná nevhodné, neboť se sbíhají do jednoho proudu a nelze je bezpečně rozlišit. Moje pojetí s v tomto ohledu liší od běžného odlišování prvků statických (popisy, úvahy) a prvků

dynamických (vypravování) v epice⁴⁹ právě proto, že ve svém vyznění je Zapomenuté dílo nesyžetové dílo (vyjma drobné útvary, v nichž nevzniká prostor pro popisy a úvahy a jejich tendence je tedy vždy dynamická).

V předešlé kapitole jsem se zabývala motivy, které se v textu opakují a dynamizují jej. Tyto motivy navzájem vystupují v souladu s jinými, nebo naopak tvoří jejich kontrasty.

Nyní se budu zabývat tím, jakých jazykových prostředků autor užíval a jak na základě práce s lexikálními prostředky – tropy a jazykovými jevy – figurami vytvořil svůj osobitý styl. Je třeba podotknout, že literární teorie dnes již často nečiní mezi tropy a figurami rozdíl, jejich dělení se v různých příručkách liší. Ve své práci vycházím zejména z Úvodu do studia literární vědy autora Eduarda Petru.

3. 3. 1. Archaické jazykové prostředky

Jakub Deml v Zapomenutém světle využívá jazykových prostředků, jež z hlediska dnešního jazykové úzu působí zastarale. Jeho jazyk jimi působí poetičtěji. Velmi často se tedy objevují přechodníkové vazby, jež slouží zejména k zestručnění výpovědi jako je tomu například v této větě: *Pohrozil jsem mu prstem a dal jsem ukazováček na ústa, chtěje mu naznačiti, aby mlčel.* Dnes by spojení „chtěje mu naznačiti“ zřejmě vypadalo takto: „abych mu naznačil“. Jinde můžeme číst: *Přítel MUDr. Jan Štourač předepsal mi jakési kapky na ochromení srdce, správně vyšetřiv, že jsem exaltovaný.* Zde je zestručnění jasné, neboť bychom nejspíš řekli „protože správně vyšetřil“.

Druhým výrazným prvkem archaického jazyka je v textu zastaralý infinitiv. Básník tak říká „naznačiti“ místo dnes běžného „naznačit“, „popřáti“ místo „popřát“ , „políbíti“ místo „políbit“ atd.

Také slovosled ve větách se často vymyká současnému zvyku, například osobní zájmeno se dnes běžně píše před sloveso, ale u Demla je tomu leckdy naopak: *Vidíte, už falšuji, neboť bylo mi vnuknuto: hořkost mé smrti a sláva mého života.* My bychom spíše řekli „neboť mi bylo vnuknuto“. Tady je to podobné: *Kupodivu právě v tuto chvíli dostává se mně pod ruku...*(Zde bych ještě ráda poznamenala, že Deml nepoužívá u zájmena „já“ ve 3. pádu tvaru „mi“, ale vždy píše „mně“ a ve 4. pádě pak často tvar „mne“). Také přivlastňovací zájmeno dáváme před podstatné jméno, nikoli takto: *Oči její byly kalné a mezi bílými, velmi zachovalými zuby trčela černá krev.*

⁴⁹ ČECHOVÁ, Marie et al : *Současná česká stylistika*. Praha, 2003. s. 262. ISBN 80-86642-00-3.

V textu bychom našli mnoho dalších slov či slovních tvarů, které nejsou v současné době ani v mluveném, ani v psaném projevu obvyklé. Například „arcit“, slovesný tvar „jest“, dále „kteříž“ (místo „kteří“), spojení „byla návštěvou“ (místo „byla na návštěvě“), „ulekl“ (místo „lekl“) či tvary „patrno“, „podivno“, „nápadno“.

3. 3. 2. *Vulgarismy*

V Zapomenutém světle často narážíme na vulgární výrazy, které jsou v ostrém kontrastu s krásným poetickým jazykem, jímž Deml ke čtenáři promlouvá. Mám na mysli například slova „hovno“, „vysrat se“ či „kurva“. Najdeme je třeba v tomto úryvku: *Není v co věřit, není v co doufat, není co milovat. My jsme obětovali všechno, nakonec i své srdce, a nám se na ně vysrali. Ta hovna jsou ještě teplá, což je dobré v těchto hvězdnatých, studených nocích, člověk se přece jen zahřeje na něčem lidském.*

3. 3. 3. *Tropy*

Tropy jsou založeny na přenášení významu, tj. pro určitý jev je použito označení, jehož význam byl původně jiný, zobrazovaná skutečnost se pak jeví ve své úplnosti, neboť „konotace původního významu se přenáší i na význam přenesený“⁵⁰. Na základě jejich vzniku, rozlišujeme tropy dvojího druhu: metaforu a metonymii.

3. 3. 2. 1. *Metafora*

Metafora je obrazné vyjádření - je založena na přenesení významu na základě podobnosti jevů, v mysli vnímatele může vyvolat řadu konotací, ale zároveň může být i zcela jednoznačná.

Jedná-li se o přenášení vlastností živých bytostí na neživé věci, mluvíme o **PERSONIFIKACI**. Tu najdeme třeba na místě, kdy básník mluví o strašlivé noci, ve kterou v Tasově hořelo a nemocná selka musela být pro veliké záchvaty kašle a bolesti odvezena do nemocnice. Nejdříve říká, že ho zradily a potupily nohy, pak vzpomene na Zezulovou, která je na cestě do nemocnice a pokračuje vzlyky na tím, že hvězdy, kterým velmi věřil ho ...

⁵⁰ PETRŮ, Eduard: Úvod do studia literární vědy. Olomouc, 2004. s. 111. ISBN 80-85839-44-X.

zapřely, zradily, opustily a ještě ke všemu hanebně potupily. V jednom odstavci se tedy objevuje personifikace nohou a hvězd. V jiném místě zase přisuzuje psovi dar řeči: ...stěžují si Bubáčkovi a on mi řekl, abych šel k Liškům do hospody, že mi to přestane.

Jistou formou personifikace je **ANIMIZACE**, v tomto případě jsou věcem přisuzovány vlastnosti zvířat. Tento jev jsem však v Zapomenutém světle nenašla.

Když je v textu vyvolán vjem jednoho smyslu podnětem jiného a dochází tak k jejich souznění, mluvíme o **SYNESTÉZII**. K souznění smyslů v textu dochází v již citovaném místě⁵¹, kde básník říká, co je třeba k tomu, aby člověk ocenil domácí samožitný chléb, odpověď zní, že je třeba poznat skutečnost všemi smysly, takže například píseň mariánskou není třeba jen slyšet, ale vidět, ochutnat a ohmatat.

Je-li slovo použito v neobvyklém, až nepatřičném významu, jde o **KATACHRÉZI**. Využívána je většinou pro svůj komický účinek, neboť vyvolává ve vnímání představu vlastního i obrazného významu slova. Můžeme ji najít v této větě: *Pane B. M. P. , já mohu rodit jako králice a jako krysa, všechny městské kloaky a všechny kanály pod šachtami jsou mně k dispozici, nejsladší jsou asi záchody české aristokracie a katolických prelátů, tam by si našinkyně přišla přece jenom k lepšimu soustu ve svém šestinedělí, také klozety... , lepší sousto vyvolává představu něčeho k jídlu, ale zde je míněno obrazně ve srovnání dvou protikladných míst – špinavého a nízkého versus čist'ouunkého. Jako katachrézi bych v této větě viděla i spojení „nejsladší jsou asi záchody“, kde je přídavné jméno „nejsladší“ ve spojení s podstatným jménem „záchod“ významově opravdu nepatřičné.*

OXYMÓRON je básnický přívlastek (epiteton), jež sobě spojuje dva jevy, které s v doslovném významu vylučují, často používaným příkladem je spojení „veřejné tajemství“, v němž je alogičnost zcela zřejmá. V Zapomenutém světle bych oxymóron viděla například ve spojení *velepočestná řiť*, jež se logicky vylučuje, neboť nikoho by zřejmě nenapadlo mluvit o této části těla jako o počestné, natož jako o „velepočestné“.

⁵¹ V kapitole Motivická výstavba textu, Motiv očí.

3. 3. 2. 2. *Metonymie*

Mně však přece bylo líto květin, a tak já osel dnes jsem je ještě zaléval. Ten osel bude jakási metonymie za ovci, bezpochyby, neboť já ze zásady neužívám tropů a figur cizokrajných.

Metonymie je přenesení významu, jež se děje nikoli na základě podobnosti, ale na základě souvislosti popisovaných jevů.

V jejím rámci rozlišujeme **SYNEKDOCHU**, která umožňuje záměnu části celku za celek. Příklad v Zapomenutém světle najdeme třeba zde: *Není nic smutnějšího než lampa za bílého dne, kterou zapomněli zhasnout. Možná že ani nezapomněli, ale ruka už neměla sílu, aby to zbytečné světlo zhasla.* Všimněme si, že básník mluví ve 3. osobě plurálu, ale v onom místě, kde užije figury synekdochy, se plurál mění na singulár, nejsou to ruce, ale ruka a účinek výpovědi na čtenáře je bezpochyby silnější a poetičtější, než kdyby Deml řekl – „ale už neměli sílu“, nebo „ale člověk už neměl sílu“.

Subjektivní hledisko zdůrazňuje **HYPERBOLA**. Je nadsazeným vyjádřením skutečnosti. Tohoto tropu Deml využívá raději, než jejich opaků – litotes a eufemismu, neboť on nechce své utrpení, ani například své sympatie či antipatie k lidem zmírňovat, usiluje o upřímnost až patos své výpovědi. Hyperboly může být užito jak v kvantitativně, tak kvalitativně.

V Zapomenutém světle najdeme spíše příklady kvalitativní nadsázky, například zde: *Až budu povýšen, všecko potáhnu k sobě. To je prococtví, které se naplňuje. Proč ode mne žádají takovou děsnou čest?* Básník cítí, že je zatížen břemenem, jež je tak těžké, že je sotva dokáže unést, ale snést takové utrpení, to je cesta, která vede dál, než cesta jiných, a on tím má být poctěn. Jenže on si tuto cestu nevybral, on nezná důvody, které Boha vedly k tomu, aby mu ji určil. A protože ta čest je vykoupena tak velkým utrpením, aby mu čtenář porozuměl, je třeba hyperbolického vyjádření.

Hyperbola může být spojena s ironií, jako je tomu v tomto případě: *Velečelní Členové Společnosti Otokara Březiny byli samojediní ze všech lidí, kteříž si mně netroufají podati svou ruku, vlastnoručním jazykem oblízal bych Jim velepočestnou řiť. Ale bohužel mé nemravnosti není od Boha popřáno štěstí, jehož se dostává jiným a zajisté velmi zasloužilým smrtelníkům.* Nadsázka je tu vyjádřena dvojnásobem. Prvním je předpona „vele“ ve slovech „velečelní“ a „velepočestnou“, která zveličuje už tak dost patetickou výpověď (zde rozumíme

patetickou v negativní konotaci), zejména jde-li o spojení slov „počestná“ a „řit“.⁵² Druhým způsobem je užití velkých písmen u podstatného jména „Členové“ a zájmena „Jim“.

Kvantitativní hyperbolu nalezneme zde: *Považuji si tohoto ocenění a této kritiky stokrát víc než členství České akademie, kterého se mně, díky Bohu, nikdy nedostane.* Význam slova víc je umocněn přidáním číslovky „stokrát“.

Za opak hyperboly považujeme **LITOTES**, jež oslabuje představu například užitím dvou záporů. Takovým příkladem je v textu tato věta: *Pane B. M. P., kdybych náhle umřel, prosím vás, řekněte mým přátelům, že to bylo z nemírného požívání alkoholu.* Deml schválně neříká, to bylo z nadměrného požívání nebo z přílišného požívání alkoholu. Slovo „nemírné“ vyvolává ve vnitřní představu o významu svého opaku, o slovu „mírné“, a tak jev očividně záporný, jakým alkoholismus bezesporu je, činí lépe přijatelným. Stejně je tomu i zde: *Kdyby se mně všechny ženy celého světa vysraly na hlavu, odpustím jim tuto neslušnost pro jedinou ženu, která mne milovala, a mne, díky Bohu, milovalo více žen, ale nejvíce Pavla Kytlicová.* Pokud básník mluví o tom, že by se mu někdo „vysral na hlavu“ a nazývá to neslušností, je oslabení představy zcela zřejmé a její vyznění komické.

Stejného účinku využívá i **EUFEMISMUS** – také zeslabuje intenzitu působení výpovědi tím, že nepříjemný jev je pojmenován přijatelnější opisem. Bývá často spojován se zjemněním vyjádření smrti – například místo „zemřel“, říkáme „odešel“, „opustil nás“, „je na věčnosti“. V Zapomenutém světle je tohoto prostředku také využíváno, například takto: *Ta moje láska dohasíná. Nebo jinde: Já vím, že jste pro mne umírala, a já vím, že jste odešla k paní Pavle navázat a spojit strhaný řetěz a připravit mou smrt. Marie Zezulová, vy už jste na věčnosti, vy mne teprve dnes znáte: prosím vás, spoléhám na vás! Eufemismus, spojený se smrtí, se tu objevil hned dvakrát, nikde Deml neříká – vy jste zemřela.*

Tropem je také **PERIFRÁZE**, podle níž není jev pojmenován přímo, ale výčtem charakteristických znaků. Jejím příkladem je tato věta: *Petrolejová lampička svítí na kredenci hned vedle mých darů, které z nemocnice přišly zároveň s pacientkou: hrozny, piškotový srnčí hřbet a netknutá Weckova sklenice s mými meruňkami.* Jistě by stačilo skončit u darů, aniž by básník učinil jejich výčet, který ostatně čtenář již zná, přesto však cítí potřebu je vyjmenovat.

⁵² Viz. Oxymóron.

Perifrázi (ač možná ne úplně typickou) je právě onen výčet, který by mohl zastoupit „dary“, tak jako toto slovo může zastoupit jmenované věci.

Posledním jmenovaným typem metonymie je **IRONIE** a její vyhrocená forma **SARKASMUS**, kdy skutečný význam výpovědi je opačný. Její dobrý příklad najdeme například na místě, kdy Deml popisuje, jak žádal o finanční pomoc od Svatoboru⁵³ pro přítelkyni Otokara Březiny Annu Pamrovou, načež mu spolek odpověděl, že ona na ni nemá nárok *nejsouc prý ani vdovou, ani sirotkem po spisovateli* a jeho stanovy peněžitou podporu v jiném případě neumožňují. Později se básník v novinách dočetl, že Svatobor daroval nemalou částku na obnovu Kollárova rodného domku. *Ve své omezenosti jsem nevěděl, že rodný domek Jana Kollára v Mošovcích je vdovou a sirotkem po spisovateli.*

3. 3. 4. Figury

Figury jsou prostředky literárního stylu, jež spočívají v různém seskupování slov a vět, typické jsou zejména pro poezii, ale v próze mají svůj význam, jak dále ukáží.

3. 3. 3. 1. Zvukové figury

Zvukové figury vznikají hromaděním hlásek, slov, slovních spojení, nebo dokonce celých gramatických konstrukcí.

3. 3. 3. 1. 1. Opakování hlásek, slabik a morfémů

Na opakování hlásek na počátku po sobě jdoucích slov je založena **ALITERACE**, jež je však příznačná zejména pro poezii. Její náznak jsem našla v citátu z Bible, který Deml v Zapomenutém světle uvádí: *A kdybych jazyky lidskými mluvil i andělskými ,a neměl bych lásky, byl bych jako měď zvučící a zvonec znějící.*

ONOMATOPOIE, neboli zvukomalba je typická opakováním hlásek či slabik ve snaze napodobit zvuk zobrazovaného jevu, tedy vyjádřením zvuku slovem. Takto je v textu sugerován zvuk tahací harmoniky, kterým ironizuje Lidové noviny Arne Nováka: *...nebyti*

⁵³ Deml mimo jiné poznamenává, že Svatoboru Březina za svého života věnoval 100 000Kč.

těchto vašich veršů⁵⁴, věřte mi upřímně, nevzal bych té tahací harmoniky Arrrrrne Nováka vůbec do svých posvěcených rukou.

Opakují-li se na počátku slov celé morfémy⁵⁵, jde o **PARONOMÁZII**, té ale Jakub Deml v Zapomenutém světle nepoužívá. Opět je to jedna z figur, která je mnohem častější v poezii než v próze.

Pokud dojde k tomu, že se spojí slovo se slovem z něho odvozeným, vznikne **FIGURA ETYMOLOGICA**. Našla jsem ji zde: *My básníci jsme na tom zle, když jsme se volky nevolky museli zřítí ideálů*. Ve spojení „volky nevolky“ je zcela zřejmé, že ze slova volky vznikl jeho opak a jejich následným spojením jmenovaná figura.

3. 3. 3. 1. 2. Opakování slov a slovních spojení

První z těchto figur je typická opakováním slov a celých slovních spojení, říkáme jí **ANAFORA**. V tomto případě se opakování uskutečňuje na počátku po sobě jdoucích vět. V Zapomenutém světle bychom našli několik příkladů: *...moje snopy rostly, moje snopy pučely, moje snopy kvetly, moje snopy měly klasy...*, tady se opakují slovní spojení, v následujícím úryvku se opakuje slovo „co“: *... co je to setí, co aleluja, co letní bouře s přívalem, co krupobití, co noční požár celé vesnice, co jsou žně, co tažení kavek, co příchod a odlet vlaštovek, co píseň skřivana, co v železech smrt tchoře...* Využitím anafory může autor dosáhnout gradace výpovědi, to je, myslím případ prvního uvedeného příkladu, kde je zobrazena marnost věčného koloběhu setby, růstu, pučení, kvetení, plození a znovu a znovu, pokud básník nemůže ani jednoho snopku sklidit, neboť není slunce. V druhém případě výpověď negraduje, končí neuzavřená (neboť autor se obrací k Bohu, aby se ho ptal po smyslu krásy), opakováním slova „co“ je zdůrazněn každý detail laviny výčtu toho, co člověk musí zakusit, aby dokázal ocenit pravý domácí samožitný chléb.

EPIFORA je vlastně protikladem anafory, opakování se děje na konci po sobě následujících syntaktických celků.

⁵⁴ Míněny verše Olgy Schleinflugové uveřejňované v Lidových novinách.

⁵⁵ Morfém je nejmenší dále nedělitelná část slova, která je nositelem věčného nebo mluvnického významu.

Dokud jsem byl člověkem, mělas nejen právo, nýbrž i povinnost líbati nohy mé, milovati nohy mé, smáčeti slzami nohy mé, svými vlasy vytírati nohy mé---

Z tohoto příkladu je patrné, že jejím využitím je dosaženo výrazné melodičnosti výpovědi, a proto je typická zejména pro poezii.

Zajímavé spojení anafory s epiforou jsem našla v těchto větách: *My nežijeme pro sebe. My nechceme žít pro sebe. My neumíme žít pro sebe.* Jednoduchou čárou je podtržena anafora, dvojitou pak epifora. Pozoruhodný je i významový posun v jednotlivých větách – nežijeme tak, ani to nechceme a i kdybychom chtěli, tak to neumíme.

EPANASTROFOU (palilogie) je nazýváno zopakování slova, jež se objevilo na konci jedné věty, na počátku věty následující. Tato figura je v Zapomenutém světle užívána docela často, například:

Potom přijel vlak a všechno se zachumlalo a ztratilo jako motýl v bouři. Tu bouři nikdo neviděl, ale já ji prožíval jak chcípající pes..., nebo:

...moje obilí ustavičně roste a já nemohu sklidit ani jediného snopku, protože není slunce! Slunce se zatmělo a svět se rozpadá a Bůh trpí...

Je-li epanastrofa v textu použita, význam slova, jež je opakováno, získává ve druhé větě na důrazu a celá výpověď se k němu obrací. V prvním případě je účinek umocněn ještě přidáním ukazovacího zájmena.

EPIZEUXIS znamená opakování stejných výrazů přímo za sebou. Nejedno takové místo lze v Zapomenutém světle najít. Například zde: *Pane, pane, pane, pane, na mou důstojnost zcela zapomněly její rty.* Toto je také příklad nepřímé řeči postav, to Zezulová říká „pane“, neboť je tak slabá, že víc nemůže.

Epizeuxis se vyskytuje také v této větě: *Pane Bohumile Ptáčku, možná že se už nevidíme, něco vám řeknu: vy, vy, vy máte velikou zásluhu o mou lítost, které každý člověk potřebuje k životu věčnému.* Je tak zdůrazněna osoba adresáta.

Na jiném místě ho najdeme dokonce dvakrát v jednom odstavci. Třikrát se opakuje „rozhodně“ a třikrát se „proč“. Tato pasáž patří k nejbolestnějším výlevům v textu (a byla již v mé práci citována v kapitole o dynamických složkách, podkapitole Opakování), užití figury epizeuxis i dalších, které se zde koncentrují (epanastrofa, anafora, řečnická otázka) připomíná vzlyky.

3. 3. 3. 1. 3. Opakování celých gramatických konstrukcí

Toto opakování se nazývá **GRAMATICKÝ PARALELISMUS**, najdeme ho například v tomto místě textu: *Není kam jít. Není kam jít. Není kam jít. A tak jsme se s Bubáčkem vrátili k té umírající selce...* Stejně věty se opakují nejen hned po sobě, typické je opakování citátu z Bible, kterým je kniha uvedena, o tom už jsem psala v kapitole o statických složkách díla, a citátu z knihy Jobovy. Také se například opakuje věta: *Bože můj, proč jsi mne opustil?*

3. 3. 3. 2. Figury založené na hromadění významů

První jmenovanou figurou této skupiny je **PLEONASMUS**, označuje hromadění slov stejného významu, respektive vyjadřuje skutečnost, která je z kontextu zcela zřejmá, jde tedy o mnohomluvné vyjádření. V této větě Deml píše: *Šel jsem celebrovat a celebraval jsem u Sedmiboletné Panny Marie, to jest u Marie, která má v srdci meč a na klíně mrtvého Syna.* První věta je z významového hlediska nadbytečná, neboť čtenáři je jasné, že pokud vypravěč někde celebraval, musel tam dojít, není třeba to říkat. Stejně jako je zbytečné říkat „nasadil si klobouk na hlavu“⁵⁶, protože jinak si ho ostatně těžko mohl nasadit.

Podobně je tomu v případě užití **TAUTOLOGIE** s tím rozdílem, že tato figura nepůsobí dojmem nadbytečnosti. Například zde Deml vykřikuje: *Pane B. M. P., to je vám komedie, to je vám sranda!* Opakuje slova téměř stejného významu, aniž by to bylo zbytečné, výpověď je takto ostřejší vzhledem k významovému kontextu textu, jenž ji obestírá, neboť je příliš bolestivý na to, aby tato slova myslel básník vážně. Kontrast je výrazný.

Jinde Deml odpovídá *na poslední stadium dantovské otázky, podle něhož autor Božské komedie, ctitel Beatrice a Panny Marie, byl veliký prasák a ještě větší sviňák.* Slovo „prasák“ a „sviňák“ jsou významově téměř identická, ostatně jsou odvozena od stejného zvířete s jediným rozdílem, že prasák je neutrální a sviňák vychází z ženské rodu, a protože ženám jsou tradičně přisuzovány horší morální vlastnosti, měl by být tento slovosled zachován, má-li sdělení gradovat. Tato slova najdeme v podobě přídavných jmen ještě v jiné pasáži – *nikdo nemá odvahy říci mně do očí, že by bylo mnohem lépe, kdybych náhle a okamžitě umřel, než takový sviňský a prasečí život.* Zde kromě zmíněného spojení najdeme i další příklad tautologie – „náhle a okamžitě“.

⁵⁶ Příklad pleonasmu uvedený v knize Úvod do studia literární vědy. Viz. PETRŮ, Eduard: Úvod do studia literární vědy. Olomouc, 2004. s. 115. ISBN 80-85839-44-X.

AMPLIFIKACE pak vyjadřuje tutéž skutečnost z více hledisek. Příklad vidím v této větě: *V celém svém životě u žádného člověka nenašel jsem tak hlubokého a tak širokého porozumění pro své dílo a pro své neřesti jako právě u Pavly Kytlicové.* Porozumění, jež k Demlovi měla jeho „matička“ je takto popsáno nejen v konotaci s tradičně užívaným přídavným jménem „hluboký“, které se významově jeví jaké téměř dokonalé, ale je obohaceno i o druhý rozměr, a je tak ještě více zdůrazněna jeho velikost.

3. 3. 3. 3. Syntaktické figury

ASYNDENTON označuje bezspoječné spojování vět v souvětí. Výpověď je užitím této figury dynamizována, dostává rychlejší spád. Je zřejmý například v podobenství o básníkovi, v popisu záchvatu kašle selky Zezulové, když Deml vypráví, jak v Tasově vypukl požár nebo zde:

...děti řvou, fackují se, jedno už pláče, svině protestuje, selata kničí, pes vztekle štěká, bicykl zvoní, jakýsi chlap láteří, na stěnách světničky, kde umírá žena, hlučně se pojmají mouchy...

POLYSYNDETON naopak soustřeďuje pozornost čtenáře na každý detail, a proto je spojek z hlediska normálního úzu využíváno nadbytečně. Nejčastěji se opakuje spojka „a“, její kumulací je zvýšen patos výpovědi. Tento jev můžeme v Zapomenutém světle najít ve velké míře. Například zde: *A do týdne líbá nohy jeho a smáčí je slzami a svými vlasy je vytírá a maže je alabastrovou masťou a Pán jí za to chválí a všechny hříchy jí odpouští, „neboť milovala mnoho“.* Nebo tady: *zeptej se Jakuba Demla, proč celé noci nespí a proč tak škaredě mluví a proč ze svého domu vyhodil posledního člověka a udělal za ním kříž jako za ďáblem a proč tolik pije a tak málo jí a proč se mu do duše hnusí Walter Maras a proč přestal zalévat květiny a zanedbává svou zahradu a proč nechodí do lesa ani do polí a proč je mu navěky lhostejný celý život.* Tam, kde vidíme spojku „a“ je pravděpodobnější, že bychom nepoužili ji, nýbrž čárku k oddělení jednotlivých vět. Avšak každé „a“ je jako nádech a věty nezní jako výčet jednotlivostí, ale každá je výkřikem, který musí být vnímán ve své úplnosti.

HENDYADIS znamená, že jevy, které bychom vyjádřili podřadným spojením slov, nahradíme výrazy souřadnými, v Zapomenutém světle jsem ho nenašla.

PARENTEZE neboli vsuvka označuje přerušení větného celku členem, vycházejícím z jiné roviny, jenž nemá k výpovědi žádný syntaktický vztah. Vsuvka může mít podobu větnou (parentetická věta), nebo nevětnou (slovní vsuvka). Autor ji používá zejména k tomu, aby do věty doplnil nějakou poznámku. Vsuvka je většinou oddělena čárkami, ale stejně tak může být ohraničena pomlčkami nebo závorkami, jako je tomu zde: *Ale byl tam jeden záhadný člověk (mohl bych ho vymalovat) a ten povídá: „Nechte ho mně, nechte ho mně!“* V závorce nacházíme parentetickou větu, která se sice významově vztahuje ke zbytku sdělení, ale to se bez ní naprosto obejde.

Velice zajímavá je tato věta: *Když jsem od té své milé umírající selky (já neměl odvalu říci jí, že by bylo mnohem lépe, kdyby umřela, než takový sviňský a prasečí život!) – nikdo nemá odvahy říci mně do očí, že by bylo mnohem lépe, kdybych náhle a okamžitě umřel, než takový sviňský a prasečí život - , když jsem od té umírající, jako já krev chrlící selky přišel k paní Anežce Nožičkové...* První věta je v závorce doplněna vsuvkou, kterou rozšiřuje další vsuvka, tentokrát vymezena pomlčkami, posléze je pro srozumitelnost zopakováno, co se čtenář dozvěděl z první věty, než se vypravěč dostane k tomu, co se stalo, když přišel do Kočičiny k přítelkyni Nožičkové. Na vsuvkách je v tomto souvětí pozoruhodné také to, že vytvářejí paralelní vztah mezi vypravěčem a postavou, aniž by se významově lišily, ba dokonce není téměř změněn slovosled. Mění se jen osoba a druhá vsuvka graduje spojením „náhle a okamžitě“, čímž je zdůrazněno subjektivní hledisko mluvčího.

ZEUGMA je odchylka od správné větné stavby, souřadné větné členy jsou elipticky spojeny vazbou náležející jen jednomu z nich. Například řekneme-li: „zaléval a pečoval o květiny“ místo „zaléval květiny a pečoval o ně“. Jeho příklad jsem však v knize nenašla.

ELIPSA je typická vynecháním určité části výpovědi, neboť ta je zřejmá z kontextu (místo musím jít domů – musím domů). Tato figura má zabránit nadměrnému opakování již známého a zároveň zdlouhavému (a snad nesrozumitelnému) výkladu. *Kravám se musí dát žrát, aby byl hnůj a aby se na polích rodilo: těma práškama se nic nedocílí, i když je před očima předsedy poslanecké sněmovny odborně rozhazuje Kapinus.* V této větě je vynecháno pojednání o tom, že ten hnůj se musí na ta pole dát, aby se na nich rodilo, neboť to je čtenáři snadno pochopitelné.

APOSIOPEZE je nedokončená výpověď, navozuje představu otevřené možnosti. Bývá vyjádřena pomlčkou nebo použitím tří teček. Může být přerušena z vnějších příčin – například vstoupí-li do děje jiná postava nebo se stane něco neočekávaného, či z vnitřních – vypravěč je přemožen svými emocemi a není schopen dokončit větu.

Aposiopese se v Zapomenutém světle vyskytuje poměrně často. Na tomto místě vyjadřuje trvání děje (to je znázorněno třemi tečkami), jež je náhle utnut nečekanou událostí: *Oči se zavřely, obličej smrtelně zbledl, na čele studený pot, celé tělo bezvládně kleslo na má prsa, pan Zezula rozsvěcuje hromničku, obnášíme tou hořící svící milou ženu, pan Zezula posílá do školy pro děti... To trvá nějakých pět minut. Paní Zezulová najednou otvírá oči a pravicí sahá po sklence se sifonem.* Sled scén připomíná střih ve filmu, jedna střídá druhou, poslední je pak rozteklá do časového neurčita, jež je záhy vymezeno a přetrženo, když se selka probere ze zdánlivé smrti.

Druhou možností aposiopese, jak je zmíněno výše, je citové rozrušení básníka. Takto je v textu vyjádřeno, co by měla žena pro svého muže dělat v kontrastu nad temnými myšlenkami, jež žena, ke které Deml mluví, má. *Podle křesťanské mravouky žena, i když by jí to bylo proti mysli, má se parádit pro svého muže, popřípadě malovat líce a barvit rty...* Dojetí nad úkoly ženy (a básníkovi jistě milými) se teskně rozplývá do prázdna.

Na některých je aposiopese vyjádřena jednou pomlčkou: *ve čtyřech letech svého pozemského života, neporušivši panenství, stala se mojí matkou* -⁵⁷, nebo třemi pomlčkami: *Dokud jsem byl člověkem, mělas nejen právo, nýbrž i povinnost líbati nohy mé, milovati nohy mé, smáčeti slzami nohy mé, svými vlasy vytíratí nohy mé* - - -

Je třeba poznamenat, že v Dodatcích k Zapomenutému světle třemi tečkami výpověď nejen končí, ale ve dvou případech i začíná, jakoby Deml někde našel papír s útržky svých poznámek, jimž chybí konec a začátek a vložil je mezi Dodatky. Jeden z nich začíná takto: *...Březinu, Jakub Deml dal tento portrét tiskem z hloubky 1933 reprodukovat. Ve Velkém Meziříčí byl tento vzácný portrét Otokara Březiny pět neděl před pětiletým jubileem smrti Otokara Březiny veřejně vystaven* atd. a stejně tak neuzavřený končí: *Ukazoval jsem mu*⁵⁸ *čtyři haldy všelijakých rukopisů, které jsem třídil, poněvadž je vždycky...* Další opět začíná a končí třemi tečkami. Jen první z nich je ukončený. Z toho vyplývá, že Zapomenuté světle zůstalo otevřené, neboť jeho Dodatky končí takto: *Tolik ti d'ábel, démon hněvu a egoismu, popletl rozum, že všechno dobré, co ti dělám a říkám, vykládáš jako zlé, a čím lépe činím nebo mluvím, tím horším mne shledáváš...*

⁵⁷ Mluví o Pavle Kytlicové.

⁵⁸ Bratři poštmistři (Antonín Deml).

Ke zvýraznění určité části výpovědi slouží **VYTČENÝ VĚTNÝ ČLEN**, graficky je takový prostředek zvýrazněn, aby upoutal čtenářovu pozornost. Deml ke zvýraznění některých částí textu používá většinou kurzívu, jako například zde: *Předně, od arcibiskupa dar 10 000Kč je směšně malý, už proto by neměl být darován.* Někdy však užije velkých písmen jako například tady: *Tato Masarykova étika je úzkoprsý protestatism se všem abstinencemi, pacifismy, humanismy – ale neví se, není-li V UMĚNÍ ONO „NEMRAVNÉ“, NEETICKÉ VYŠŠÍM STUPNĚM MORÁLKY, ÉTIKY...OPROTI „ÉTICE“ DAVU, OMEZENÉHO, CHYTRÁCKÉHO, ČASTO ZKAŽENÉHO.* Oba způsoby grafického ozvláštnění najdeme v této větě: *V tom je veliký rozdíl: ty ctihodné Sestry dávaly důraz na to WENDEN, kdežto já, toto WENDEN naprosto už předpokládaje, zdůrazňoval jsem svou vlastní osobu.*⁵⁹

ANAKOLUT je figurou, která označuje specifický projev řeči postavy (např. překotnost z rozčilení).⁶⁰ Téměř vždy ho najdeme v přímé řeči, ale nemusí tomu tak být jako v tomto případě: *V Bratislavě vychází časopis prý mladých slovenských básníků, a poněvadž Bůh se o mne pečlivě stará, jakýsi mně docela neznámý V. M. V. poslal mně z toho Elánu (tak se jmenuje ten časopis) tento výstřížek.* Záměrně není věta upravena tak, jak bychom to u literárního projevu čekali, ale napodobuje mluvený. Název časopisu není přepsán do první věty souvětí, objevuje se ve třetí větě, ale čtenáři by nemuselo být jasné, že jde o onen časopis, a tak následuje vsuvka, kde to Deml upřesňuje.

3. 3. 3. 4. Řečnické figury

Cílem řečnických figur je oživit projev a navodit užší kontakt mezi autorem a čtenářem.

APOSTROFA, nebo-li oslovení nepřítomné osoby, živé bytosti či předmětu, má v Zapomenutém světle velmi důležitou roli, neboť právě oslovováním Bohumila M. Ptáčka je prostoupen celý text. Tento člověk, jehož si Deml, jak už je pro něho typické, pro své dílo „vypůjčil“ z reálného světa, není jediným oslovovaným v textu, takových postav je v knize víc, ale objevují se až v rámci úvah, adresovaných právě Ptáčkově.

⁵⁹ Vytčený větný člen je v citovaných větách pro větší srozumitelnost označen tučnou kurzívou.

⁶⁰ Z gramatického hlediska znamená vybočení z větné konstrukce (náhlou neschopností mluvčího ji zvládnout).

Přetiskem dopisu Bohumila Maliny Ptáčka, člověka, který ho po březinovské přednášce udal a na základě jehož udání byl pak Deml souzen pro urážku republiky a národa, otevírá dlouhou odpověď a zároveň v jeho osobě nachází svého posluchače, jeho prostřednictvím se obrazí ke čtenáři. Ptáčka oslovuje ve většině případů „Pane B. M. P.“, stává se však, že z tohoto úzu odbočí a osloví ho „pane Bohumile Ptáčku“, „básníku Bohumile M. Ptáčku“ či v jednom případě „Bohumile Malino Ptáčku“, přičemž často před oslovením používá přívlastek „pane, milý pane, drahý pane, básníku, drahý můj krajan“. Proč používá většinou iniciály, když anonymita postavy nemusí být a není zachována? A proč naopak někde oslovuje celým jménem? Deml říká: vy jste se na mě provinil a teď chcete, abych vám odpustil, ale já se nezlobím ...*abychom se na někoho zlobili, k tomu je potřeba, abychom ho milovali. Ale já vás vůbec neznám, jak tedy můžete očekávat, že vás budu milovat?*

Je pravděpodobné, že pouhých iniciál je tedy použito pro vyjádření odstupu a snad i nedůvěry (téměř vše, čemu věřil, ho opustilo, proč by měl důvěřovat člověku, který ho zradil, dříve než ho poznal?) Tomu nasvědčuje i fakt, že v některých pasážích textu dochází ke zdůvěrnění, zejména v jakémsi spiklenectví básníků, protože to je moment, kdy jsou na stejné lodi, kdy si mohou rozumět, a proto je možné oslovovat jménem.

Básníku, Bohumile M. Ptáčku, vy nejste básníkem pro to, co jste dosud napsal a natiskl, nestojí to všechno za nic, ale vy ještě něco napíšete, a to bude veliké.

...příteli Bohumile M. Ptáčku... - básníku, kolego, plačte nad sciplým psem.

Milý pane Bohumile Malino Ptáčku, považuji vás přece za básníka, proto vám to říkám, a básníkem jste proto, že jste schopen pokory. Nikdo jiný by mně neporozuměl, vy mně porozumíte, jste přece krajan.

Dále se intimnější oslovení objevuje, když Deml začne vyprávět příběh umírající tasovské selky a posléze, když Deml o Ptáčkově mluví jako o svém krajanovi a žádá jej o jeho názor, obstojí-li román, který se chystá napsat německy před jejich krajankami. Opět tedy kolegiální, obohacená o akcent příslušnosti k jednomu místu, a tedy určité příbuzenství.

Naposledy je to pak výzva, aby se adresát vcítil do básníka. *Víte, pane Bohumile M. Ptáčku, život je tak strašný a tak surový, že si to nedovedete ani představit.*

Nejen Ptáček v Zapomenutém světle oslovován, je to například i Olga Scheinflugová, Miloslav Novotný nebo F. X. Šalda. Pak je to ještě ženská osoba, již Deml říká „sestro“, nebo k ní mluví, aniž by ji oslovil. Za ní bychom si mohli dosadit hraběnku Kateřinu Sweerts Sporck.

V souvislosti s apostrofou zmíním i **INVOKACI**, jež je chápána jako vzletné řečnické oslovení, spojované zejména s básnickou prosbou o múzu, ale i jako oslovení Boha⁶¹. Deml se často obrací k Bohu (či k Ježíši Kristu), když se táže po příčině svého utrpení, které nedokáže pochopit.

Velmi častou figurou je v textu **ŘEČNICKÁ OTÁZKA**. Zapomenuté světlo připomíná rétorický projev nebo kázání, neboť se autor neustále obrací na čtenáře s otázkami, na jejichž odpověď nečeká, neboť vnímateli je zřejmá. Tyto otázky nazýváme řečnickými a v textu jich lze najít mnoho.

Rozlišila jsem řečnické otázky dvojího druhu: adresné a neadresné. Snad to může znít poněkud podivně, že nacházím adresné, když řečnická otázka adresáta nepotřebuje, neboť jím má být čtenář. Zde to souvisí s výše zmíněnou apostrofou – oslovením, která je také figurou a tedy také způsobem práce s jazykovými prostředky. V tomto momentě – v adresnosti řečnické otázky se figury spojují. Deml oslovuje otázkou Ptáčka, neznámou ženu, Olgu Schleinflugovou a Marii Zezulovou, buď si takto vyžaduje souhlas – *V lásce se přece nejedná o stehno anebo o zadnici, i kdyby byla sebeušlechtlejší, ba božská, k zulíbání, není-liž pravda, pane B. M. P.?* či *A to bude ten, který řekne: NOLI ME TANGERE! Ten bude o Boha chudší, vid'te, paní Olgo Schleinflugová?* Na otázku si často odpoví sám – *Sestro, kdo vás tak zkazil? Já přece ne!*, nebo je odpověď jasná z kontextu samotné otázky – *Sestro, pojd' na slovíčko! Vysuň si podvazek, spadla ti punčocha. Ty máš taky modrou?* , nebo Deml na žádnou odpověď nečeká – *Drahá paní Zezulová, kam mám zalézt já?*

Příkladem neadresné řečnické otázky jsou tyto – *Jak dlouho je možno vdechovat a vydechovat plameny?*, nebo jinde *Bůh jistě trpí, já to cítím, já to vím, ale co JÁ s tím mám dělat?*

⁶¹ „V církvi jsou tak nazývány jednotlivé veršičky litanií“. Viz. KLIMEŠ, Lubomír: Slovník cizích slov. Praha, 1987. s. 305. ISBN není uvedeno.

4. ZÁVĚR

Závěrem bych nejdříve ráda poděkovala svému čtenáři, že se se mnou na tuto procházku vydal. Věřím, že přinejmenším stála za to, aby navštívil knihovnu a půjčil si Zapomenuté světlo, pokud tak neučinil již dříve, a tuto nádhernou knihu si přečetl. Doufám, že ho moje práce příliš nenudila...

Zapomenuté světlo a celé Demlovo dílo je svým způsobem unikátní, neboť naprosto odporuje strukturalistickému oddělování osoby autora od jeho díla. Pravda, i já sama ve své práci upozorňuji na to, že je nesmíme ztotožňovat, neboť se nacházíme na poli literatury, která je vždy určitým způsobem stylizována. Na druhou stranu nelze, ať už je umělecky ztvárněna jakkoli, Demlovu tvorbu odříznout od jeho života, neboť z ní, obdobně jako deníky, vychází. Už jen fakt, že jako postavy se objevují konkrétní lidé (ba co víc! Kulturně slavné osobnosti.), může být pro interpretaci dosti matoucí. Jde totiž sice o (tehdy) žijící osobnosti, ale v textu vystupují jako nositelé různých povahových rysů, které jim ve skutečném životě leckdy ani nepřísluší, neboť jsou viděny v křivém zrcadle trpícího zahanbeného básníka. Zde je snad nejvíce patrný rozdíl reality Demlova života a fikce jeho díla. Musíme si uvědomit, že to, co čteme, je výlev bolesti a křivdy a sám Deml v textu říká, že člověk nejvíc ubližuje, až když trpí. Proto neváhá vystrčit drápy a útočit na všechny kolem. Nedíváme na objektivní skutečnost, ale na skutečnost očima trpícího člověka. Navíc člověka, který vládl perem a uměl ze slov skládat hudbu, jíž se mělo naslouchat a neměla by být zapomenuta.

Než udělám úplně poslední tečku za touto prací, musím ještě podotknout, jak těžké je psát o tak krásné knize a možná i hloupé, neboť nejlépe je, když ji necháme mluvit samu za sebe a také víme, že každá interpretace je jiná. Teď jste četl moji interpretaci, milý čtenáři, snad vás nebude rušit při vlastním výkladu a třeba vám bude ku pomoci. To je mé přání.

5. POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura:

DEML, Jakub: *Sen jeden svítí*. Praha, 1991, ISBN 80-207-0309-8.

Sekundární literatura:

DEML, Jakub: *Cesta k Jihu*. Brno, 1998, ISBN 80-86118-25-8.

DEML, Jakub: *Můj očištec*. Olomouc, 1996, ISBN 80-7198-044-7.

DEML, Jakub: *Tasov*. Praha, 1971. ISBN není uvedeno.

DEML, Jakub: *Miriam – Moji přátelé*. Praha, 1990, ISBN 80-207-0163-X.

DEML, Jakub: *Zakázané světlo, výbor z korespondence z let 1930-1939*. Praha a Litomyšl, 1999, ISBN 80-7185-263-5.

DEML, Jakub: *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. Olomouc, 1994, ISBN 80-85619-07-5.

OLIČ, Jiří: *Čtení o Jakubu Demlovi*. Olomouc, 1993, ISBN 80-85619-48-2.

PUTNA, Martin C. : *Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848-1918*. Praha, 1998, ISBN 80-7215-059-6.

RULF, Jiří: *Literáti (Příběhy z dvacátého století)*. Praha a Litomyšl, 2002, ISBN 80-7185-450-6.

ČEP, Jan: *Rozptýlené paprsky*. Praha, 1993, ISBN 80-7021-059-1.

MED, Jaroslav: *Spisovatelé ve stínu*. Praha, 2004, ISBN 80-7178-939-9.

FUČÍK, Bedřich: *Píseň o zemi*. Praha, 1994, ISBN 80-7023-178-5.

FUČÍK, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*. Praha, 1992, ISBN 80-7023-109-2.

ECO, Umberto: *Šest procházek literárními lesy*. Olomouc, 1997, ISBN 80-7198-248-2.

MENCLOVÁ et al. : *Slovník českých spisovatelů*. Praha, 2000, ISBN 80-7277-007-1.

LEHÁR et al: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2004, ISBN 80-7106-308-8.

ČECHOVÁ, Marie et al.: *Současná česká stylistika*. Praha, 2003, ISBN 80-86642-00-3.

PETRŮ, Eduard: *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc, 2004, ISBN 80-85839-44-X.

VLAŠÍN, Štěpán: *Slovník literární teorie*. Praha, 1995, ISBN není uvedeno.

VLAŠÍN, Štěpán et al. : *Slovní literárních směrů a skupin*. Praha, 1983, ISBN není uvedeno.

WELLEK René, WARREN Austin: *Teorie literatury*. New York, 1977, ISBN není uvedeno.

HAVRÁNEK, Bohuslav: *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha, 1980, ISBN není uvedeno.

KLIMEŠ, Lubomír: *Slovník cizích slov*. Praha, 1987, ISBN není uvedeno.

6. SEZNAM PŘÍLOH

1. Jaroslav Durych o Jakubu Demlovi⁶²
2. Dopis Janu Amosu Vernerovi z třicátých let⁶³
3. Portrét Jakuba Demla⁶⁴
4. Obálka Zapomenutého světla dle návrhu Otto Stritzka⁶⁵
5. Hrob Jakuba Demla a Pavly Kytlicové v Tasově⁶⁶

⁶² TVAR, roč. II., č. 7/8, září- říjen 1928, str. 309-310.

⁶³ DEML, Jakub: Zakázané světlo, výbor z korespondence z let 1930-1939, Praha a Litomyšl 1999, str. 104. ISBN 80-7185-263-5.

⁶⁴ URL <http://www.cojeco.cz/Attach//photos/pers3945cc713b4bf.jpg>

⁶⁵ URL <http://poldilibri.it/img/libri/Zapomenute.jpg>

⁶⁶ URL http://lh4.ggpht.com/_7FctJWK1fEI/R4NTNGs8jmI/AAAAAAAAAEPo/wz_OhqIdECA/DSCF1603.JPG

6.1. Přílohy

1. Jaroslav Durych o Jakubu Demlovi

Viděl jsem Jakuba Demla v Staré Říši, v Babicích, v Jaroměřicích, v Praze, v Bystrci, v Brně, v Olomouci, ve Šternberku, v Přerově, v Topolčiankách, v Podběli u Bezděze a v Tasově v dobách od roku 1907 -1925. Naučil mě mnohému zvláště svou knížkou „Moji přátelé“ a „Z mého okovu“ a dal mi mnoho svých knih, z nichž mnohé mají cenu oběti nejen vlastního srdce, ale i celého rodu. Podněcoval mocně moji domýšlivost svými chválami a půjčil mi peníze, když mi bylo velmi zle. Učil mě chytat na udici ryby a raky; ryby bez úspěchu, raky však s úspěchem znamenitým. Býval mým hostitelem a méně často mým hostem. Modlil se zde za mne.

Dal mi též mnoho hodin smíchu a jeho smích je umění samo o sobě. V prvních dobách našeho osobního seznámení nebyl jsem ještě zcela svůj a poznávání milostí bylo mojí nejslabší, a tudíž nejcitlivější a nebolavější stránkou. Tenkrát jsem četl ještě Dostojevského, tenkrát se mi líbil Nietzsche; byl to ještě Sturm und Drang mládí s jeho tragickými kolizemi lidské bídy a touhy po výšinách. Byl jsem a dosud jsem svou přirozeností antiklerikál a k uznání autority vedla mě cesta velice těžká, která ovšem byla, je a zůstane zakryta. Tehdy jsme vedli diškurs jakýsi o podobných věcech a Jakub Deml se náhle dal do náramného a mně tehdy nepochopitelného smíchu, na jehož příčiny jsem se nechtěl ptát. Slýchal jsem ho už předtím častěji se smát, ale to se smál věcem, které i mně nebo druhým byly k smíchu, a byl-li jeho smích silnější, přisuzoval jsem to jeho živější letoře. Ale tentokrát byl to jednak smích, který platil mně, jednak se mi zdál nelogický. Pochopil jsem to až po letech, když jsem mluvil s jedním mladším kolegou o sebevraždě. On hájil právo na sebevraždu, mně představila sebevraha se už fyzicky hnusila; když kolega do svých argumentů přidával patosu a sentimentů, popadl mě náhle prudký smích; bylo to na frontě za večerního šera a ten kolega na mne hleděl nechápavě a smutně.

Smích Jakuba Demla byl měřítkem jeho přestálých utrpení a vítězství. Smích se rodí z bolesti a destiluje se vítězstvím k čistotě a jasnosti. Smích má křídla a často jsem si pak všiml, jak po takovém smíchu tvář Jakuba Demla zvažněla či spíše zduchovněla a jak na ní byl patrný výraz extatického úsilí o zachycení nějaké myšlenky, jaká se pak ocitá v některé z nejkrásnějších vět jeho knih. Je to jeho speciální dar. Kdo jej zná a čte pak jeho knihy, může poznávat z jeho vět sled katastrof a katarzí a dynamiku citovou s jakousi přesností, která je

dosti nutná pro poznání jeho díla, v němž se spojuje tolik hlasů v jediný sbor, že často jediná věta hraje všemi plameny bolesti, úžasu, záhad i vykoupení nebo zavržení, až se dech tají, a přece je to věta tak prostá jako v ústech dítěte. v díle Demlově vidíme celý postup těžení stříbra od vstupu do šachty a práce ve štole, drcení v stoupách, mletí a promývání až k cestě do huti a celý tento temný, úděsný, hřmotný, dravý i ohnivý proces ukazuje nám stříbro v jeho tisícileté životnosti a dobyté slávě. Tak rozumím všem dílům Demlovým, ve kterých věty zjevení a věty mistrovské, historie rodu, vzpomínky, nálady a záznamy představují nám ryzí stříbrné květy, stříbro získané tavením, stříbrnou rudu, žílu i horninu, a to vše skládá román života básníkovy s veškerým jeho lidským utrpením a s velkolepostí zjevení. Jeho smích, toť vylomení nejčistší nebo objev celého záhonu kvetoucího stříbra mezi krystaly barytu. Toť radostný nebo i bolestně vítězný oddech po kruté práci v dusivé štole, kde světlo kahanu tak seníží, že není vidět ani obrázek na stěně.

Tím svým smíchem dává Jakub Deml svým přátelům v osobním styku nejvíce. Není to smích lehce nabytý a je nutno jeho klíč a stupnici pozorně vystihnout. Pak lze porozumět jeho soudu, jeho dílu a jeho odkazu. Ten smích potěšuje a posiluje. Je to Te Deum v tušení smrti.

Kéž nám zní smích Jakuba Demla ještě dlouho a kéž letí stále výše!

2. Dopis Janu Amosu Vernerovi z třicátých let

Skautíčku, bratře nejbližší, Ty mne vždy potěšíš. Ty víš, že omnis dekor filii Regis ab iktus, id est: omnis morbus filii Regis ab iktus, ale nemoci přicházejí jen a jen proto: „zpučný roj tvých včel jsem kouřem vyhnal zpět“ – a „...svým Bičem žen Pán na pastvy Tajemství...“ Jsme honěni z místa na místo tak jako na jaře jehnědy a okřídlená semínka borovic vítr honí – a kdyby jich nehonil vítr (kdyby ty šišky sluncem nerozpukaly), sežrala by je veverka a bylo by z nich veverčí hovínko – takto však padnou na zem a je možno, že se dostanou až do pohlaví matky Země a pustí kořínky – vzklíčí! Je to všechno tak magické. Všechno, co se ti bude zdát o mně, mně piš, prosím, nic nezatajuj!

Tvůj sen o Kuksu je od Boha, neboť jinak bych musel ztratit víru, anebo zešítet. Také má „Princezna“ byla přímo od Boha, anebo od paní Pavly, já to vím, neboť kdyby to nebylo pravda, potom vůbec není Pravda, anebo je-li Pravda, já na ni pliju, protože ji nepotřebuju! Tak na ni pliju, s takovou totiž upřímností a chutí, jak na Ni plil P. Anselm u sv. Josefa nedaleko Representačního domu. Myslím totiž, že se ten kostel jmenuje u sv. Josefa (po šesté hodině ráno), ačkoli tam jsou či byly kasárny. Máš docela pravdu, Dítě Pavly Kytlicové, bratříčku podivný, srdečný: paní Kateřina se rozesměje, až zemře Její otec! Já to vím a kdybych to nevěděl, jsem lhář a syn otce veškeré lži a nikoli služebník Boží. Kdybych se staral o to, co jest mé, a nikoli o to, co jest Boží, prosil bych Tě, abys na mne plil. Ale já přijímám Tvou lásku a nestydím se za ni. Ne že bych jí byl kdy hoden, ale že Bůh to chce. Láska totiž spočívá vždy jen v tom, že se jí člověk nevidí a necítí býti hoden. Paní Kateřina tuto pravdu dobře zná, ale otec Její ještě neumřel a Ona z tragické úcty k němu umřela za něj. Ona je mrtva a Její otec trpí v Očistci už jenom proto, že Ona nechce vstát z mrtvých. Já sám, bohužel, velmi jsem se přičinil – proti své vůli (Bůh je mi svědek!) – o to, aby Ona zemřela. Kdyby to nebyla pravda, co říkám, já sám bych neumíral a na věky neumřel. Ona neví, že může dojíti spasení jen skrze mne. Anebo Ona – z vůle Boží – nechce to vědět! Její pýcha – z vůle Boží – tomu překáží. Má víra v Boha je tak silná, že mi nedává umřít pro svou lásku, která ne mne plivá. Ale já tyto sliny pokorně lížu a polykám jako pes, na kterého se Pán zlobí. A já tyto sliny polykám a lížu tak dychtivě, poněvadž vím, že On jest můj Pán, a já po žádném druhém pánu netoužím, poněvadž takové toužení bylo by mé psí duši naprosto nepochopitelné. Můj Pán jest paní Kateřina: má jediná povinnost z vůle Boží – a na tohoto Pána, z vůle Boží já zemru – a po ničem jiném a po ničem lepším já netoužím! A budou-li mně vnucovat něco jiného, já řeknu – z vůle Boží – prosím Vás, nechte mne chcípnout. A

jako pes, znalý své povinnosti, já nebudu žrát a na hrobě svého Pána pojdu. Poněvadž tento život je nad mé síly a Bůh to ví, který stvořil člověka a nebe a zemi s rostlinami a moře a světla nebeská a své psy. Bože, jak já trpím! A co se napláču. A co se namodlím do prázdna, které slove Bůh. A co se já napláču pro lásku, která hřeší pýchou: z vůle Boží. Kdybych byl 100 lidí připravil o život, nemohl bych více trpět. A já nikoho nechtěl připravit o život. Takové vyhnanství a utrpení pro to, čemu Němci říkají Missverständnis. Já nejsem pyšný, Bůh to ví, ale moje cudnost mi brání, abych byl Verständnis, či jak se tomu říká.

Miloš Dvořák mi psal – letos kdysi, ještě do Tasova -: „prosím Vás, nepište paní hraběnce a nic jí neposílejte!“

To je veliké slovo, když se prosí. A víš, Skautíčku, že Miloš Dvořák Nás miluje. A já neměl odvahy, abych se ho zeptal: Proč. Miloš Dvořák jistě chybil, on to neměl psát mně, on se zbaběle zmýlil v adrese, neboť já se naprosto a nikterak nepříčinil o to, abych cokoliv podnikl nebo psal nebo řekl v můj prospěch komukoliv. Lituji toho a také za to pykám beze své viny.

Skautíčku, přejdeme na „Denní zprávy“. V Českých Budějovicích bude tedy La soirée de Pavla Kytlicová „au mois de mai“, jak mi píše Rosa, přidávajíc, laskavá („marně slibuje zapomenout“), „je baise Vos pieds, Vos mains et Votre coeur“-

Quelque chose de nouveau: včera odpoledně, když mně v duši bylo na smrt zle, najal jsem si motorový člun za 60 dinarů a je jsem na ostrov Koločep, jenž sousedí s ostrovem, na které zemřel Viktor Dyk, a navštívil jsem básníka německého Rudolfa Pannwitz, ctitele národa českého a ctitele Otokara Březiny... Rose Junové včera jsem tuto cestu popsal zevrubněji, „ausführlicher“ – ačkoli myslím, že z Jugoslávie dopisy do ČSR se ztrácejí. Pannwitz i jeho paní přijali mne s otevřenou náručí, byl jsem u nich několik hodin, Pannwitz, přítel Otokara Březiny, předčítal mi své verše a pozval mne k večeři a než jsme začali večeřet, dlouho, dlouho on a jeho paní (suproga, což je chorvatský výraz pro manželku) suproga Pannwitz nabídli mi chleba, vzal jsem si tento chléb, bílý, pšeničný – a potom oni oba se tiše modlili – a bylo tak veliké ticho před tím stolem, u kterého jsme seděli, a před tím jediným oknem, u kterého jsme seděli – tato tichá modlitba trvala nejméně 10 minut – a ku podivu: tato modlitba a toto ticho bylo tak zázračné, jakoby při tom seděl Otokar Březina s Pavlou Kytlicovou a byl bych celé hodiny vydržel v této modlitbě, celé hodiny a celé dni... Myslím, že Rudolf Pannwitz a jeho paní jsou protestanté, ale přijali mne s takovou důvěrou a láskou, jako by mne byl přijal Otokar Březina a byli mně tolik a tolik vděční za mou návštěvu... na tomto ostrově, na této poušti uprostřed moře a uprostřed oliv – A přijali mne jako bratra a také jsme se smáli, srdečně jsme se smáli – a bylo to jako zázrak, přítomnost Otokara Březiny byla

velmi, velmi viditelná a přítomnost Pavly Kytlicové a přítomnost Boží. Tvé modlitby nejsou marné.

Ty 2 dřevoryty p. Karla pro „mé přátele“ jsou naprosto nemožny. Raději nic, mé hloupé děčko! To je tak pro almanach anno Domini 1864, kdy asi vznikl „Sokol“.

Jakýsi Jules Renard otiskl v těchto dnech v „Prager Presse“ apostrofy zvířat, ptáků a je to nestoudná a nestydatá kopie „Mých přátel“, jak vloni to udělal Karel Čapek s týmiž „Mými přáteli“. Jsem přesvědčen, že tento ničema Jules Renard je ne-li Richard Weiner z Paříže, pražský Žid, tedy docela jistě Žid, jenž zná „Moje přátele“: a je to židovská odpověď, veledrzá a arcidrzá na to, že Čeněk Vořech do redakce Prager Presse přinesl mé knihy k recenzi a redakce Prager Presse mu je vrátila s poznámkou, že o Jak. Demlovi nereferují... Ani nerereferují. Toto ovšem paní Kateřina neví a věděti nechce.

Pannwitz dal mně doporučení na svého přítele Huga Kaudera, hudebního skladatele Sien XIX, Kreindelgasse 7, s prosbou, aby mně zahrál své skladby – to prý je hudba docela nová – asi v tom smyslu, jak my jsme noví pro Arne Nováka a ředitele Preisse a Hýska. Roman Jakobson z Brna mi psal, že píše studii o mém díle, hlavně o „Zapomenutém světle“, kde říká, že já kromě Tkadlečka a Boženy Němcové jsem nejtragičtější osobnost českého písemnictví. Tkadlečka já vůbec neznám, ale vím jen před Bohem tolik, že nejtragičtější osobnost české literární historie jest Roman Jakobson, Žid. Jeho studie o mém díle vyjde, jak mi sám píše, v „Listech“ Melantricha. Paní Foersterové mým jménem řekni, že je sviňa, neboť dirigent a komponist Vrutický z Dubrovníka už dávno Foersterovi psal a prosil ho o intervenci ohledně Cařihradu, ale Foerster mu vůbec neodpověděl, sviňa.

Reverend Oldřich Zlámal byl koncem dubna v Čechách a všechny české pokrokové noviny referovaly o tom, jak a s jakými poctami byl přijat a uvítán, sviňa, v České Národní Radě v Praze a jak srdečně jej uvítal tamtéž sociálnědemokratický senátor Dr. Soukup... Zlámal je sviňa. Kolik tisíc dolarů přinesla asi tato americká svině do České Národní Rady, že ho tak vroucně vítali čeští svobodní Zednáři, otroci Židů? Pro nás a pro Naše Dílo nemá tato posvěcená svině americká ani dobré slovo!

Dnes po 8. hodině ráno dával jsem do poštovní schránky na parníku „Prestolonaslednik Petar“ dlouhý a veliký dopis pro Rosu Junovou a když jsem si potom najal člun (za 2 dináry), aby mne převezl na druhý břeh, t. j. z Gruže k Lapadlu, a když už jsem odrazili od břehu a jeli zrovna do boku tomu odjíždějícímu „Prestolonasledniku“, po ½ 9. , volala ještě jedna paní, abychom ji vzali s sebou. A tak jsme se vrátili k druhým, pobočným schůdkům, k molu a ona sestoupila do člunu, byl jsem přesvědčen, že je to Taliánka, byla jen v kalhotách a vlasy černé jako smola a obličej černý a náušnice na 2 km veliké, a také s mým plavčíkem mluvila

taliánsky. Na břehu v Gruži vystoupila z loďky jako já, ale já měl jen bankovku a neměl drobné a ona mi půjčila ty 2 dináry a trvalo to plně 3 hodiny, než jsem jí je vrátil, neboť cestou nikde jsem nemohl svou bankovku proměnit a ona šla a já šel podle ní a tu se ukázalo, že ona je malířka, říšská Němka z Düsseldorfu a žije nad Dubrovníkem na pobřeží v Zatonu se svým přítelem, je vdova, před rokem jí zemřel muž, má 18letou dceru v Berlíně, a tady se svým přítelem má loďku plachetnici a maluje, akvarely, a kam šla ona, tam jsem šel já, třímaje tu 100dinárovou bankovku, a šli jsme ½ hodiny až do města a všichni se po nás ohlíželi, ona v kalhotách a já v kolárku, někteří kněží raději dělali, že nás nevidí, a kde kdo se po nás ohlížel, a ona šla do bank a potom do kavárny a potom do druhé kavárny, kde ona pila kávu a já světlé víno (dva deci), výborné a potom zase ½ hodiny jsme šli do Gruže a tam ona šla na poštu a potom do jednoho obchodu a potom k řezníkovi a potom k hokynářovi a kupovala pomoranče, ale byly jí drahé, jeden za 2 dináry, koupila tedy jen pár fíků a 1 pomoranč, já také koupil 1 pomoranč a cestou jsem jí řekl: Ich hätte eine Bitte, die gnädige Frau möchten so gütig sein und mir diese Oranže aufzuheben, bis ich nach Zaton komme. Zasmála se a pomoranč vzala, jen řekla: Jakže to bude, když jej sní? Řekl jsem, že bych ji o to prosil. A ona mi řekla, že mne zve do Zatonu a že jsem pozván na všechny cesty do jejich lodice plachetnice. –

A tak milý Skautíčku, pozdravuj Samuela a Ty sám buď zdrav pro mne. Zpaměti citoval jsem své říšskoněmecké Taliánce některé své německé verše a ona hned poznala, že je to podobné tomu, duchem i formou, co básnili její nejmilejší básníci: Morgenstern, Joachim Ringelnatz a nade vše milovaný Číňan Li-tai-poo. A také mi řekla, že „Moje přátele“ dovedl by graficky vypravit jen Otto Pankok v Düsseldorfu, Brend-Amourstrasse...který prý je velký grafik a prý dovede dřevorytem a leptem zachytit duši květin a zvířat a stromů... Budu mu odtud psát. A tak vidíš, Skautíčku, že jsem vlastně, zásluhou a vinou paní KSS, jen jako dřevěnou figurkou na šachovnici, které se říká: Čovječe, neljuti sa, to je po chorvatsku, tuto hru hrávám tu a tam večer se svými sestrami, je to k posrání, po německu: Mensch, ärgere dich nicht, po česku nevím, jak se to jmenuje. Bůh je s námi, ale Bůh trpí, aut mundi machina dissolvitur. –

Vořech by měl jet do Čes. Budějovic: dej mu na to peníze.

Tvůj J.

P. S.

Pravda, já nezapomenu ani 1 svůj verš, byť německý, poněvadž ani 1 jsem si nevymyslíl, nýbrž každý mi byl darován a těžkého hříchu se dopouští, kdo dnes říká, že jsem si něco

vymyslí a že jsme si přisvojil, co není mé! Něčeho takového já nejsem schopen a proto trpím nad síly člověka, chci říct, nad síly člověka – ale Bůh je se mnou skrze SEN.

Pannwitz Rudolf byl za Březinou v Jaroměřicích a ostrov Koločep není daleko od Lopudu, kde se utopil Viktor Dyk.

3. Portrét Jakuba Demla

4. Obálka Zapomenutého světla dle návrhu Otto Stritzka

5. Hrob Jakuba Demla a Pavly Kytlicové v Tasově

7. RESUMÉ

The objective of this work is the stylistic interpretation of Jakub Deml's *The Forgotten Light*.

The first part studies the author's life. He was born to a very large family and his childhood was marked by frequent encounters with death. Half of his siblings died before they reached one year of age and his mother died when he was still a child, and death became one of the main themes of his work. It was largely because of the family's financial problems that Jakub, a grammar school student at the time, entered theology studies at Brno. However, meeting the renowned symbolist poet Otokar Březina, who himself wished to become a priest, played a role in Deml's decision to start theology studies. As it turned out, this was an unfortunate choice. While serving as a priest Deml was constantly getting into trouble with the clerical authorities and he ended up a poor retiree.

He started writing as a student. At first, he identified with symbolism and he wrote under the auspices of Catholic modernism. However, his works for Josef Florian Studium lead him astray and he even became a critic of Catholic modernism. His first work, which already bore all the typical elements of his style, was *Rosnička* (*The Tree-Frog*) a book that was structured as a diary. He was acknowledged by the literary community after publishing his poems in prose *Moji přátelé* (*My Friends*). He was celebrated as a gifted poet only until he published *Moje svědectví o Otokaru Březinovi* after Březina's death. This book caused great controversy and marked the start of the hard times of Deml's life. Soon after that his close friend Pavla Kytlicová died and the romantic hopes which Deml held for the duchess Sweets-Sporck ended in disappointment. In his loneliness and humiliation, Deml wrote one of the most beautiful books of Czech literature of the twentieth century - *Zapomenuté světlo* (*The Forgotten Light*). The book was seized by the police immediately after it was published and was only permitted for sale after nine parts of the book had been blacked out. Despite this, the book got positive reviews. However, by this time Deml was so embittered that even praise didn't make him happy. He was abusing everything around him and became infamous for his anti-Semitic statements. When the war ended he withdrew from public life, repented and wrote in compliance with contemporary catholic trends.

The second part of this work is an analysis of *Zapomenuté světlo*. This part is divided into three subsections – the text structure, thematic composition and linguistic composition.

The structure part examines the literary and other stylistic features that form the work. These features are divided into static and dynamic components. Static components are those that create certain springboards for the text and that are often not authored by Jakub Deml. These are letters, newspaper articles, poems and quotes. The dynamic components of the work are the writing itself. This part is therefore an analysis of what characterizes Deml's work.

In the chapter about thematic composition I picked motifs of *Zapomenuté světlo* that are repeated. I analyze their meaning and put them in contrast with other motifs.

The final part deals with the linguistic composition. I examine how Deml used literary means of language – tropes and figures of speech and also his use of archaic or vulgar expressions. Deml's literary style *The Forgotten Light* is defined by the means of in. *Zapomenuté světlo*. The way Deml uses these language means defines his characteristic literary style in *The Forgotten Light*.